

UIT HET PROTOCOL VAN JACOB SYMONSZN.,
NOTARIS PUPLYCQ BINNEN ROTTERDAM

1585 — 1621

DOOR

N. ALTING MEES.

I.

Van de oude notarieele protocollen, sedert 1908 in het Gemeente-Archief gedeponneerd, is dat van Jacob Symonszn. het oudste, tevens vrijwel het eenige ¹⁾, waarin acten uit de 16de eeuw, voor een Rotterdamsch notaris verleden, zijn bewaard.

Wie was de man, die ons 22 deelen, elk van gemiddeld 480 pagina's, van zijn hand heeft nagelaten en wiens schrift we telkens weer vinden in het archief van de weeskamer?

Het weinige, dat mij van zijn leven bekend is, wil ik in 't kort hier mededeelen.

Jacob Symonszn. was één van de vijf kinderen van Symon Janszn. en Maritgen Jacobsdr. De vader, ongeveer in 1536 geboren blijktens een door hem afgelegde attestatie in zijn zoon's protocol, waar hij in 1602 als 66jarige wordt vermeld, was van beroep kuiper en werd op 6 Nov. 1595 door de stadsregeering aangesteld tot keurmeester van de haring, wat hij tot zijn dood toe is gebleven ²⁾. Zijn bedrijf heeft

1) Van Isaack Troost is het protocol over 1599 aanwezig.

2) Resolutiën v. d. Vroedschap. „Op huyden (7 Mei 1605) is Gerrit Janszn. in de Granaatappel tot keurmeester geordonneert in de plaetse van Simon Janszn. die overleeden is”.

geb. 30 Aug 1559
Juli

hij uitgeoefend in een huis op de Delftsche vaart, hoek Bagijnestraat Z.z., hem 10 April 1567 overgedragen door Pieter Dircxzn., kuiper. Ook was hij eigenaar van de daarnaast gelegen perceelen, Prot. 1718—1720.

Hoe zijn zoon Jacob er toe gekomen is de „practijk notariael” te beoefenen; bij wien hij daarvoor in de leer geweest is — zijn mij onbeantwoorde vragen gebleven. Wel schijnt het notarisambt hem niet belet te hebben, opgenomen te worden in het kuipersgilde, in welks gildeboek zijn naam in 1586 op de ledenlijst voorkomt. Aangezien nu tot het „Gildebroederschap nyemandt geadmitteert wert tenzij deselve eerst gedaen hebbe de ordinaris proeve en dyenvolgens bij den hooftmans van de cuypersgilde voer een meester-cuyper opgenoemen en erkent zij”, zooals op 3 Februari 1607 de hoofdmannen van 't Rotterdamsche gilde voor hem compareerende aan hun Delftsche collega's verklaren, zal de eerwaarde notaris wellicht in de eerste jaren van zijn huwelijk het kuipersbedrijf hebben uitgeoefend, ofschoon hij steeds als notaris of als secretaris van de weeskamer wordt vermeld, nooit als kuiper. Zou hij een even harde leerschool doorloopen hebben als zijn latere collega Willem Pieck, die het onbegrijpelijker wijze meer dan zeven jaren uithield bij den procureur Cornelis Nout, voor wien hij, „zonder eenig loon of recompensie daar voor te krijgen”, niet alleen dagelijks allerlei schriftuur moest grosseeren en copieeren en in schrift stellen de proceduren en missiven, hem door Nout gedictteerd, maar die hem verder zóó exploiteerde, dat hij bij nacht en ontij, soms in barre winterkoude, moest klaar staan, wanneer de dienstbode van den procureur op hem werd afgestuurd om hem te halen, ook zelfs voor „zaecken van cleyne importantie”. Geen wonder, dat de arme Pieck, die niet eens „remboursement konde krijgen” van geld aan Cornelis Nout voorgeschoten en door dezen „impor-

tuyn voortgestout" werd, „dikmaels moeyelick ende verdrietich" was.

Van Symonsz.' jeugd is mij niets bekend. Het eerste, dat ik hem aangaande vond, is zijn huwelijk op 25 Februari 1582 met Elisabeth Willems., jonge dochter. Zij was een dochter van Willem Reyerszn., lijndraeyer op 't Oosteynde, en schonk hem zeven kinderen: Vranck, Willem, Pieter, Maritgen, Hadewij, Reyer en Aeltgen.

Nadat hij ruim drie jaren getrouwd was, vergunden de Staten hem op zijn verzoek „ter recommandatie ende nominatie van de Burgemeesteren van Rotterdam Brieven van Creatie van Notarisschap in forma" 1) en reeds den 27sten October 1585 passeert hij zijn eerste acte in een huis aan 't Kerckhoff, waarschijnlijk door hem gehoord. De eerste acten zijn, zoowel wat stijl als wat schrift betreft, veel stijver dan de latere: de ongewoonte is duidelijk te zien. Het liep ook in 't begin niet zoo heel druk met de praktijk, zooals blijkt uit onderstaande opgave van zijne eerste akten, waaraan tevens te zien is, hoe hij aan het einde daarvan een woordje Latijn niet misplaatst oordeelde, terwijl toch meermalen de onderteekening der getuigen en zelfs hun „hantmerck" schitterde door afwezigheid, hoewel het placaat van 4 October 1540 art. 9 voorschreef, dat de notarissen goed register en protocol moesten houden van alle instrumenten, acten en handelingen, welke voor hen verleden werden en „het bewerp bij de verlijders, haar en de getuigen getekent, naarstlick bewaren en gadeslaan, opdat zij daaraf t'allen tijde aan luiden, des van node hebbende, behoorlijke afschriften en copye mogen uitgeven" 2).

Onder de eerste acte (27 Oct. 1585) schrijft hij: „In

1) Resolutiën van de Staten van Holland en West-Vriesland 23 Juli 1585.

2) Rooms-Hollands Recht. Simon van Leeuwen. V. XX. 5.

kennisse van mij Jacob Symonszn. notaris publycq bij den hove van Hollant geadmitteert. Toirconde mijn gewoonlicke signatuere hyeronder gestelt in dato ut supra".

2de acte (29 Nov. 1585): „In testimonium veritatis ego notarius antedictus hec manu mea propria ac signo consueto subscripsi rogatus ac requisitus".

3de acte (21 Dec. 1585). „ . . . Manu mea confeci, conscripsi ac signo meo solito subsignavi rogatus et requisitus".

4de acte (22 Dec. 1585). „Ende want voir mij Jacob Symonszn., openbaer notaris bij den Hove provinchiael van Hollandt geadmitteert, alle 't gene voors. staet alsoe warachtich geschyet ende gepasseert is geweest, soe hebbe ick dit tegenwoirdich instrument hijeraff gemaect geschreven ende in dese publycke forme gestelt ende tot vasticheyt met mijn hantteyken notariael onderteyckent, daertoe versocht ende gebeden synde".

5 ^{de}	Acte.	26 Dec.	1585.	Als voren.
6 ^{de}	„	22 Jan.	1586.	Quod vere ita — essisse (?) attestor notarius antedictus.
7 ^{de}	„	25 Maart	1586.	
8 ^{ste}	„	28 „	„	Quod attestor notarius antedictus.
9 ^{de}	„	9 April	„	Alleen door getuigen ondertekend.
10 ^{de}	„	6 Mei	„	Quod attestor.
11 ^{de}	„	17 April	„	Toirkonde bij onderteyckent.
12 ^{de}	„	17 „	„	Alleen door getuigen ondertekend.
13 ^{de}		23 „	„	Me presente ut notario adhibitus.

De negen akten, in de volgende maand, 8 Mei—8 Juni, verleden, zijn nu eens alleen door getuigen, dan weer door Symonsz. en getuigen ondertekend.

Uit de volgorde der data, waarop de acten gepasseerd zijn, is op te maken, dat Symonszn. ze niet onmiddellijk in zijn protocol opschreef; waarschijnlijk minuteerde hij er eenige tegelijk: het deel, waarin deze vroegste acten voorkomen, is door hem zelf gepagineerd.

Het signum solitum van Jacob Symonszn. bestaat uit zijn naam te midden van fraaie krullen, waarin allerlei verrassingen opduiken als: jaartal, maand, datum, etc.; door de jaren heen is deze handteekening onveranderd gebleven en-uitgevoerd met een zekerheid, die haast die, waarmede de kunstproducten van den destijds bekenden schoolmeester Jan van den Velde ¹⁾, een zijner latere comparanten, zijn uitgevoerd, evenaart.

Bij den aanhef zijner acten vlecht hij soms wel, soms niet Latijnsche regels in; de latere Hollandsche constructie is toch meestal letterlijk vertaald naar de Latijnsche:

„In den naeme ons Heeren. Amen. Kenlick sij allen ende eenen yegelicken dyent behoort bij desen instrumente, dat in den jaere nae der geboerten desselfs ons Heeren XVe vijff ende tachtich op den XXIX^{en} dach novembris regnerende dalderdeurluchtichste vorst ende prince Rodolphus de tweede Roomsche Keyser van dyer name altijt vermeerder des Rijcx int negende iaer sijnder majesteits electien in de XIIIe indictie compareerden voir mij Jacob Symonszn. openbaer ende bij den provincialen Hove van Hollandt geadmitteerde notaris ende den getuygen naebeschreven, deersaeme”

Of: „Naer noene omtrent vyer vuyeren inde XIII^{de} indictie imperante (invictissimo) illustrissimo Principe Rodolpho Romanorum imperatore semper augusto eius nominis secundo anno sui imperii nono”.

Slechts tot 23 April 1586 heeft Symonsz. aan 't Kerkhof

1) Aanwezig in het Rott. Gem. Archief.

gepractiseerd; de daarop volgende acte wordt verleden 8 Mei in de Nieuwe Kerkstraat, vrij zeker dus in het huis, Prot. 587. B., dat hij 12 Juni koopt van Toentgen Gerytsdr., weduwe van Pieter Pieterszn. 't Ghareel, voor f 580, bij welken koop hij „tot sijnen laste neemt 2 custingbrieven, tsamen inhoudende f 370". De betaling geschiedt als volgt: de koper belooft te voldoen f 72 „gereet", voorts 1 Mei van elk jaar f 12 tot 1596. In 1597 zal hij f 38 betalen en dan van af Mei 1598 f 48, tot de volle betaling toe. Zijn vader stelt zich hiervoor borg „onder verbant van sijn huys en erf opte Vaart".

Na een tweejarige notaris-praktijk wordt Symonszn. aangesteld als secretaris van de weeskamer, op een salaris als op te maken is uit de Resolutiën van de Vroedschap, 19 October 1587: „Alsoo de weesmeesters deser Stede den Heeren Vroetschappen aengegeven hebben, dat de secretaris deser stede de comparitien ende Reeckeningen ter weeskamer niet en kan waerneemen ende daerdoor veele van de Parthijen blijven ongerieft tot naedeede van deselve Parthijen ende weesen aldaer te doen hebbende, soo is geresolveert, dat deselve weesmeesters voortaan een Secretaris apart op de voorss. kamer sullen gebruycken, waertoe de voorss. weesmeesters sullen mogen aennemen een bequaam Persoon, dewelcke daervoren gelijke gagie van XXIII guldens jaers sal genieten als de voorss. weesmeesters ende daerenteynde alsulken salaris van ydere Reekening (twelcke bij de Parthijen sal werde betaelt) als de voorss. weesmeesters naar de Grootheyte ofte moeyelijckheit der Reekeninge arbitreren sullen, twelke tot haerluyder discretie werdt gestelt". Eenige jaren later (4 April 1594) resolveert de vroedschap om zijn salaris als secretaris der weeskamer te verhoogen tot f 200, terwijl het presentiegeld, dat eveneens te zijnen bate kwam, toen ongeveer f 168 bedroeg.

Langzamerhand schijnt Symonszn. er finantieel op vooruit te gaan, hij verkoopt 8 Februari 1595 zijn huis in de Nieuwe Kerkstraat voor f 1720 aan Jacob Jacobszn. van der Meer, kousenmaker, en koopt dienzelfden dag een huis in de Bagijnestraat Z.z., Prot. no. 1724, van Henrick Dircxzn. van Willigen, waarvoor hij f 800 in contant geld betaalt. Weer is zijn vader borg. 21 Februari passeert hij de laatste acte in 't oude huis en 1 Maart d. a. v. verschijnt voor hem in de Bagijnestraat Mr. Jacob Andrieszn. om een verklaring af te leggen, die ik hier voor de curiositeit in haar geheel laat volgen.

Op dien dag dan compareert genoemde Jacob Andrieszn., „medicijn en apothecaris, inwoenende poorter der stede van Rotterdam, out omtrent XXVIII jaeren en heeft ten ver-soecke van Clara Jansdr., jegenwoordich dienstmaecht van Dieuwertgen Adriaens, weduwe van Leendert Jacobszn. 1), woenende alhier tot Rotterdam voorn. bij zijne manne-waerheyt in plaetse van eede geattesteert getuycht en ver-claert waerachtich te weesen, dat omtrent twee off drye jaeren geleeden, zonder den prefixen tijt onthouden te hebben, hij getuyge, ontboeden zijnde bij Aeltgen Claesdr. alhier tot Rotterdam, geweest is ten huysse van dezelve Aeltgen Claesdr., allwaer hem bij deselve Aeltgen is ver-toent zeeckere poeder twelck zij zeyde te hebben gevonden in zeeckere thresoortgen, waerinne zij zeide beneffens dien geweest te hebben het brieffgen inhoudende hoedanige poeder dattet zelve was, twelck zij zeyde alsdoen nyet te connen vinden, hem attestant affvraegende off Clara de voorn. requirante tselve poeder tzijnen huysse hadde laten maecken, en hoedaenigen poeder dattet zelve was, dat hij attestant tselve poeder geroecken en geproeft hebbende en bevindende dattet geen roock nocte smaeck en hadde,

1) Leendert Jacobszn. Schilperoort, burgemeester en vroedschap.

daerop voer antwoord gegeven heeft, dattet wel zoude mogelick zijn bij hem gemaect te weesen, alsoe de voorn. Clara wel meer medicamenten hem attestant hadde laeten maecken, mer dat hij attestant zulcx nyet en wist, en mitsdien tzelve poeder geen roeck nochte smaeck en hadde, mer verduft en eenige jaeren out was, dat oversulcx hij attestant nyet en wiste wattet voer een poeder was, dat de voorn. Aeltgen Claes jegens hem attestant zeyde, dat hetzelve poeder diende om een man van zijn huysvrouwe te trecken, daerop bij hem attestant geseyt worden jegens dezelve Aeltgen, dat hij nyet en wist datter in de geheele werelt eenige substantie was, die zulcx zoude connen te weeghe brengen off den mensche in zijne gemoet veranderen, mer dat tselve wel gheschyede deur eenige quaede woorden ofte onminne, dat daernaer terstont ten voorn. huysingeoemen zijn twee manspersonen, in presentie van dewelcke de voorn. Aeltgen alle tgene voorss. is weer verhaelt heeft, daerop hij attestant weder alsboven geantwoort heeft, ende int sluyten daer noch bij gheseyt, dat hij zeer wel wiste tot zulcken eynde als voeren voer nyemanden ter werelt eenige poeder off substancie gemaect te hebben, alsoe hij verstondt dattet nyet doenlick was, dat hij attestant noeyt voer de voorn. Clara gemaect heeft eenige poeder ten eynde eenich mans natuere verswackt ofte vercrencet zoude worden, dat oick de zelve Clara ofte yemandt van haeren weeghen hem attestant noeyt daertoe versocht off vermaent en hebben, eyndende hiermede zijnes attestants verclæringe, die hij in cas van recolement overboedich was rechtelick te confirmeren".

De attestant is den notaris geen vreemde gebleven: menig poedertje zal hij voor diens huisvrouw klaar gemaakt hebben, te oordeelen naar het daaraan uitgegeven bedrag, maar of Elisabeth Willemsdr. ze ook misschien „verduft" heeft laten worden, of dat ze niet de gewenschte uitwerking

hebben gehad — ze hebben haar niet in 't leven kunnen houden. Tusschen 11—18 April 1599 staat in het register der overledenen vermeld: „de huysvrouwe van Jacob Symonszn., secretaris”.

Het heele gezin gaat in den rouw, en het moet Symonszn. wel vreemd te moede zijn geweest, toen zijn ambt van hem eischte, ditmaal zijn particuliere aangelegenheden te doen inschrijven in de boeken van de weeskamer. 24 Juli 1599 wordt daar de boedelinventaris opgemaakt van „Jacob Symonszn. en Elisabeth Willemsdr., zijn overleeden huysvrouwe, overgelevert ter weescamer, present Quirijn Willemszn., hoyecmaker en Adriaen Matheuszn., scipper, als geordonneerde voochden over de zeven naegelaeten weeskinderen van Elisabeth Willemsdr. en Jacob Symonszn.”.

Niet alleen van de dagelijksche omgeving in zijn huiselijk intérieur geeft deze boedelinventaris ons eenige voorstelling, zelfs komt de persoon van Symonsz. iets meer naar voren. We zien hem in 't bezit van „2 swarte laecken mantels, een roumantel, 3 swarte laecken rockgens, 3 paer swarte boexsen, 1 paer nyeuwe gebreyde coussen, 1 paer daegelicxse gebreyde coussen, 3 paer schoenen, 2 hoeden, een hemderock, 1 nachtabbart, 1 slaepmutse, een gouden ring, een silveren devys”. We weten zijn „boeckkasse” gevuld met „57 boeken in folio, 27 in quarto, 136 in octavo en noch eenige andere cleyne boecken zoe in octavo als in decimo sexto”. — Er is geen twijfel aan, of hij was muziek liefhebber; hij bezat een „snaerinstrument, 2 dwerspijpen en allerlei musyckboecken: drye partijen trio ende duo, een partijen van 4 partijen, 8 andere partijen musyck van 4, 6, 7, 8, 10 partijen”. Misschien is het hem van veel waarde geweest, Lodewijck Olivierszn., den organist van de kerk, tot buurman te hebben.

Ook van beeldende kunst wist hij 't een en ander om zich heen te verzamelen. Of de „schilderieborden” (onder

't houtwerk vermeld), die hij in zijn bezit had, een groote kunstwaarde vertegenwoordigden, is zeer te bezien; om dat te kunnen beoordeelen hadden we meer gehad aan de namen-opgave der schilders dan aan die der voorstellingen. Behalve twee ronde „bordekens”, worden genoemd: een „geschildert bort van Holofernes, 6 cleyn verlichte conterfeytselgens, nog een verlichtene bordeken, noch een stuck schilderye”.

Verder bezat hij „de 12 Roomse Keysers in pleyster en nog 3 stuckgens van pleyster”.

Een rappier, een „hillebaert” en een spiets moeten hem van zijn martialen kant doen zien.

Als maatschappelijk-„fatsoenlijk” man treedt hij op in 't volgende geval, een onrechtmatige geldvordering op zijn overleden huisvrouw, uit welk staaltje tevens — misschien alleen om de stijlwending — het aan koppigheid grenzend zelfbewustzijn van een secuur man naar voren komt:

In het register van de weeskamer heeft hij het aldus gesteld: „Alsoewel de huysvrouwe van Jacob Symonszn. in haer crancheit aengeseyt weesende, dat de huysvrouwe van Maerten van Saenen backer haer affeyschte f 10, 17 stivers van broot, daerop verclaert hadde nyet meer schuldich te weesen als 17 stivers en dat de f 10 haer tonrecht werden affgeeycht, gelijk deselve Van Saenen's huysvrouwe haer sonder bewijs off reeckeninge noch f 34 hadde affgenoemen, daerin zij haer ooick grotelyck verongelijckt hielt ende dat zij daerop bereyt was den doot te sterven. Ende dat bij de voorss. Jacobs moeder zulcx terstont ende op staende voet de huysvrouwe van Van Saenen wedergeseyt sijnde als dat des voorn. Jacobs huysvrouwe als boven haer nyet meer schuldich was als omtrent 17 stivers ende dat haer deselve Van Saenen's huysvrouwe in de f 10 vergreep ende merckelijcken abuseerde gelijk zij haer de f 34 wel abusyve ende sonder reden hadde affgenoemen ende dat sij daerop als

boven bereyt was te sterven. Oock dat deselve vrouwe van Jacob ter doot toe cranck lach, nochtans deselve Van Saenen's huysvrouwe noyt en heeft ommegezien, latende de saecke berustende sonder die te verantwoorden off Jacobs huysvrouwe te spreekken, soe heeft nochtans de voorn. Jacob Symonszn., naedat hij van sijn moeder ende kinderen volcoemen kennisse gecreegen heeft, Van Saenen's huisvrouwe ontboden ende zij affgevraecht zijnde wat sijn huysvrouwe haer schuldich gebleven was wel confuys geseyt f 10, 17 stivers min een doeyt haer te competeeren ende gevraecht sijnde bij wyen ende wanneer tbroot, daeraff tselve, soe sy seyde, procedeerde, was gehaelt, seyde, dat zij tselve nyet en wist, want sij geen boock en hielt, sweerende nochtans wel vermeetelijck haer tselve duechdelyck te competeeren, waerover dese rendant om der eeren wille deselve f 10, 17 st. de voorn. Van Saenen's huysvrouwe op haer eedt laet volgen, zonder nochtans te verstaen in deselve f 10 gehouden te zijn, daeraff hij expresse protesteert gelijk doen oock protesteerde..."

De „dootschulden” voor Elisabeth Willemsdr. worden door den notaris-weduwnaar allereerst betaald: de kosters krijgen voor „kist, pelle ende graffgerechtigheyt der kercke, luyden, graff ende anders” f 22, 10 stivers; de „doode-dragers f 1. 4 st.; de bode om de vrinden te graeve te bidden f 2. 5 st.; de medicijn en apothecaris f 16, 12 st.”.

Daarna doet hij van de 400 tachtentich carels guldens, 2 stivers, die in den boedel bevonden worden, sijn eigen schulden af: de boekhandelaar Hans van Waesbergen moest nog omtrent f 13 van hem hebben van papier en boeken; de rouwkleeren worden betaald; Pieter Janszn. Kyvit, die hem f 51 had geleend, krijgt sijn geld terug evenals Maeritgen Jacobs de f 2, 9 st., „over dat zij in mijn huysvrouwen syecte verschoten hadt”; en aan den rector en ondermeester van de Latijnsche school voldoet

hij een kwartaal schoolgeld voor de drie jongste zonen . . .
ad f 2. 15 st.

Zoo kan dan op 18 Augustus 1599 ter weeskamer compareeren Jacob Symonszn., als weduwnaar en boedelhouder van wijlen Elisabeth Willemsdr., zijn overleden huisvrouw, en verklaren „bij solempnelen eede desen inventaris deuchdelick ende oprecht ende bij hem tot yemandts naedeel off profijt daeruyt niet versweegen off achtergehouden te weesen. Belovende nyettemin taller tijt hier ter weescamer aen te brengen ende op desen inventaris te doen bijvoegen tgundt naemaels tot zijner kennisse mochte coemen tot profijt off last deses boedels behoerende. Soe waerlick most hem God de Heere almachtich helpen! Actum bij Hollandt Pieterszn. Pols, Fop Pieterszn. van der Meyde en Pieter Lenaertszn. Busch, weesmeesteren op den 18 Augusti anno 1599”.

Ik trek in twijfel, of de in rouwkleeren gekleede notaris lang getreurd heeft over het door hem geleden verlies. En ik heb daar reden toe. Want niet alleen als weduwnaar en boedelhouder van Elisabeth Willemsdr. komt hij dien 18den Augustus ter weeskamer — sedert tien dagen is hij gehuwd met Aefgien Melchiors, jonge dochter, wonende in de Lombardstraat. Vader Cats had nog niet zijn bijna berucht geworden uitspraak gedaan: „niet en gaat voor d'eerste trouw”, een lang niet overbodige leering in die dagen, waar we zien, hoe spoedig en hoe vaak men zich bij 't verlies van een echtgenoot troostte met een nieuw huwelijk.

Mogen we iets aangaande zijn tweede echtverbintenis afleiden uit de woorden, die hij in 1601 vóór in zijn protocol plaatst: „Praesentibus contentus, meliora spero”, of slaat de spreuk op andere dingen, die hem preoccuperden, wanneer hij eronder zet: „Tandem bona causa triumphat”, welke spreuk met het Stoicijsche „Sustine et abstine” sedert dien tot zijn lijfspreuk wordt.

Aeffgen Melchiorsdr. schenkt hem drie kinderen; misschien wordt het huis te klein voor 't zich uitbreidend gezin, misschien komt hij in steeds beteren doen — een feit is, dat hij weer over verhuizen denkt en zijn keus valt op het huis de Salamander, Prot. No. 1980 Nieupoort (Oppert) O.z., „belegen van de Kerckwateringe ofte Rotte aende Z.z.”, dat hij 3 December 1607 van Jan Jasperszn. van Goutvelt koopt, terwijl hij de koopsom, f 4000, constant betaalt. Dat het geen kwade geldbelegging was, blijkt daaruit, dat zijn dochter Hadewij het huis in 1650 verkoopt voor het dubbele bedrag.

Niet dadelijk schijnt Symonsz. de Salamander ingetrokken te zijn, althans einde Maart 1608 passeert hij nog een acte in de Bagijnestraat en eerst den 15^{den} April verschijnen de eerste comparanten in den Oppert. Dat jaar 1608 is voor hem waarschijnlijk van meer beteekenis geweest dan andere jaren; 't is, of hij ergens op doelt, wanneer hij achter elkaar al deze wijsheid vóór in zijn protocol aanteekeent:

Veritas quidem odium parit — tamen vitam et immortalitatem prestat.

Forsitan haec olim meminisse iuvabit.

Dulcia non meruit qui non gustavit amara.

Jam magis et accuratius.

En tot slot: Sustine et abstine.

We zouden een mooi verhaal kunnen fantaseeren over bittere ervaringen door hem opgedaan, die hem later zullen sterken en helpen, over zijn standhouden bij de waarheid, al valt het zwaar, over zijn goeden wil tot vordering en volmaking; — we kunnen ook aannemen, dat het een modetje werd voor notarissen om spreuken in hun protocol te plaatsen en dat Symonszn. dit jaar ijveriger dan anders in zijn boeken gezocht had.

In 1609 schrijft hij neer: *Tolluntur in altum ut lapsu graviore ruant, en: Praemittitur sed non opprimitur veritas*

dan vinden we in 1613 alleen als laatste Latijnsch citaat:

In gloriam et laudem creatoris salvatoris et sanctificantis.
Amen.

28 September 1611 maakt hij zelf zijn testament voor den reeds genoemden notaris Willem Pieck, wiens protocol niet bewaard is gebleven. Uit 't Weesenstaetboeck 1632—1635 X f.° 5 weten we echter, dat Symonszn. Aeffgen Melchiorsdr., zijn huisvrouw, een kindsgedeelte van zijn nagelaten goederen vermaakt. Voorts heeft hij gewild, dat zijn drie nakinderen, die ten tijde van zijn overlijden den leeftijd van 20 jaren nog niet hebben bereikt, ten koste van zijn nalatenschap zullen worden onderhouden „in eeten, drincken, cleeren ende ander nootruften” tot hun 20ste jaar toe. Hij prelegateert hun allen samen f 60 en wil, dat dit bedrag hun worde uitgekeerd, als zij 20 jaren oud zullen zijn.

Nog tien jaar heeft hij dit testament overleefd: 4 Mei 1621 passeert hij de laatste acte van zijn 36-jarige praktijk en den „22sten Juni 1621 sterft Jacob Symonszn. en wordt 1½ uer beluyt”.

Zijn vrouw heeft hem niet lang overleefd. 7 Mei 1622 stapt ook zij naar notaris Willem Pijck om daar een acte van donatie te laten opmaken, waarbij zij aan haar zoon Vranck geeft „haere helft mitsgaders haare kintsgedeelte in de wederhelft, maeckende tsamen tien achtiende paerten in alle de boocken, so gedrukt als mettehandt geschreven mitsgaeters alle die fiolen ofte musyck-instrumenten metten aencleven van dien, . . . sulcx die bij Jacob Symonszn. metterdoot ontruymt en naegelaeten waeren”.

En 27 Mei trekt ze weer naar notaris Pijck om daar haar „codicille ofte uutterste wille” op te maken, waarin zij wenscht, „dat haere kinderen en erfgenaemen gehouden souden wesen den voorn. Vranck Jacobszn. bij rechte van legaat te laeten volghen en in vrijen eygendom behouden alsulcke drie negende paerten als haerluyden als erffgenae-

men van den voorn. Jacob Symonszn. haeren vader in de eene helft van alle die boocken so gedrukt als metter handt geschreven, mitsgaeders van de fiolen ofte musycq-instrumenten metten aencleven van dien respective compe-teren, mits dat daervooren dieselve Vranck Jacobszn. aen deselve kinderen gehouden is uuttekeeren die somma van f 72 eens, sonder meer".

Eenige maanden daarna is zij gestorven en 25 October 1622 wordt de inventaris opgemaakt van „alle die goederen, in- ende uitschulden behoorende den gemeenen boedel van Jacob Symonszn., in sijn leven secretaris van de weescamer deser steede en Aeffgen Melchiorsdr., syne huysvrouwe, beyde sal. ged., sulcx dieselve bij Aeffgen Melchiorsdr. als lancxt geleeft en in den voorn. boudel tot haeren overlijden toe gebleven hebbende metter doot ontruyt en naegelaeten sijn, overgelevert ter weescamer deser steede Rotterdam bij Willem Pieter en Vranck Jacobs soonen voor henselven en in desen vervangende Maritgen en Hadewij Jacobs dochteren alle voorkinderen van den voorn. Jacob Symonszn. geteelt bij Elysabeth Willemsdr. sijne eerste huysvrouwe sal. ged. Present Hubrecht Vermeer en Jan Claeszn., cleermaecker, voochden over die drye naekinderen van de voorn. Jacob Symonszn., daer moeder aff was die voorn. Grietgen (sic) Melchiors sijne tweede huysvrouwe, sal. ged. Actum voor Geraerd van Berckel en Jacob van Goch weesmeesteren op den 25 October 1622".

Vranck Jacobszn. heeft „actie" verkregen van zijn vier Geschwister (Aeltgen en Reyer waren reeds gestorven) met hem uit 's vaders eerste huwelijk gesproten, en is daardoor gerechtigd tot de „vijff resterende achiendepaerten van de boocken en instrumenten. In der voughen dat die voorn. Vranck Jacobszn. alle die voorn. boocken en instrumenten in 't geheel zijn toebehoorende, welverstaende dat onder die voorgenoomde boocken niet begrepen sijn, maer desen

boedel alsnoch sijn toebehoorende die boocken in de nederduytsche taele gedruckt en in den voorn. sterffhuysse wesende, die hiernae werden genoomt, te weeten: een bijbell, een sermoen-boock, een martelaer-boock, vijff of zes cleyne boockgens”.

De dootschulden en begrafenis-onkosten van Aeffgen Melchiorsdr. zijn oneindig hooger dan die van Elisabeth Willemsdr. Aan den koster wordt betaald voor „kist, pelle, graff-gerechtigheyt van de kercke en anders, item luyen op die begraeffenis, die sarck te lichten en te legghen, tsaemen f 55. 4 st.”. Verder: „aen Harmen Cruyskercken en Jacob Janszn. Prins, booden voor het bidden op die begraeffenis en aencleven van dien, tsaemen f 8. 10 st. Die knecht van de gebuert tot gelijcke saecke f 1. 4 st”.

Rentebrieven op huizen, custingbrieven, obligaties van geleende penningen komen in dezen inventaris voor, niet in den vorigen.

De schilderijen-verzameling heeft zich inmiddels uitgebreid; alleen in 't kantoor worden vermeld: „9 cleyne schilderije-bordetgens”. Verder hingen ze zeer verspreid, tot zelfs in de keuken, zooals toen gebruikelijk was, hetgeen echter geen hoogen dunk geeft van de kunstwaarde. Vranck Jacobszn. ontbiedt Moyses Vrolo, schilder en schilderievercooper, om ze te laten taxeeren en schaft zich dan, „met wille en consent” van sijn voogden, de volgende schatten uit den boedel aan, waarvoor hij prijzen besteedt tusschen f 42 en f 3 per stuk:

De boer mettet Waterlands meysgen int voorhuys	f 36.
De Moeyses	” ” ” ” 18.
De Thobias	” ” ” ” 18.
De Jonas	” ” ” ” 8.
De Sampson	op d'achtercamer ” 30.
Het Avontmael	” ” ” ” ” 42.
De Jephtha	” ” ” ” ” 16.

Piramus en Thisbe	f 12.
Abrahams Offerhande	„ 12.
De cleine Loth	int canthoir „ 6.
De cleine Hyronimus	„ „ „ „ 9.
De langwerps schilderie	int benedencamer „ 3.
Noch eenige cleine slechte schilderiekens tsamen	„ 12.

Ook Elisabeth Jacobsdr. en Jop Corneliszn., haar man, laten taxeeren en hebben „met wille en consent van de voochden in coop aengenoemen en genoten, tweten:

De Watersmijting op dachtercamer	f 30.
Sinct Jans predicatie	„ 6.
tLantschapgen op de voorcaemer	„ 9.
Abrahams Offerhande in de keucken	„ 6.
Piramus en Thisbe in de koken	„ 8.
Magdalena op d'achtercamer	„ 8.
Sinct Catherine in de keucken	„ 9.
De L. Vrouw sonder lijst	„ 7.
Bestvaders conterfaictsel	„ 10.
De cleyn Hieronimus	„ 8.
De cleyn Christnacht int canthoir	„ 6.

Enkele van de meubelen zijn door Leendert de Meyer, vendumeester, in 't openbaar verkocht ten bedrage van f 472, waarvan 17 Juni 1623 een boelceel is opgemaakt.

De huwelijken zijner dochters blijken uit den boedel-inventaris „ter weescamer bekent gemaect ende geregistreert bij Vranck Jacobszn., zone van de voorss. Jacob Symonszn., voor Christoffel van Schie, Hugo du Bois ende Jacob Duyn weesmeesteren present ende ten overstaen van Jop Corneliszn. Reets als man ende voecht van Elisabet Jacobsdr., Jan Janszn. Snaets getrouwt hebbende Hillegont Jacobsdr. en Jan Claeszn. van Aeckermonde als voecht over Maria Jacobs, al naekinderen van de voorss. Aefgen Melchiorsdr.“, opgemaakt den 8sten November anno 1632.

Tevens ziet men hieruit, dat Vranck Jacobszn. zijn

vader is opgevolgd als secretaris van de weeskamer; maar 't secretariaat wordt voortaan door twee personen waargenomen: in de Res. v. d. Vroedschap van 29 Oct. 1621 lezen we: „Daarnaar is goed gevonden, dat men in plaatse van Jacob Symonsz., in zijn leven secretaris van de weescamer dezer steede, twee andere bequaame personen zal eligeeren tot de bedieninge van dezelve staat, met expresse verklaringe ende verstande dat zyluyden geen vermeerderinge van gagie ofte wedde tot lasten dezer steede zullen hebben ofte moogen eysschen.

Ende zijn daertoe verkooren Michiel de Meyer ende Franck Jacobsz”.

Toch schijnt het tweetal het ambt niet te hebben kunnen waarnemen tegen een dusdanig salaris, want 7 September 1624 wordt in de vroedschap besloten gecommitteerden te stellen „om te examineeren trequest van de secretarissen van de weescamer om verbetering van haer tractement” en in November van 't zelfde jaar is „boven de 200 ponden, die zij samen van de stadt trekken, aan de secretarissen tot wedde noch toegeleit gelijke f 200”.

Niet alleen 't ambt van secretaris van de weeskamer had Vranck met zijn vader gemeen. Ook hij heeft, evenals zijn broeder Willem, het notariaat uitgeoefend. Van Willem Jacobszn. zijn 23 deelen, loopende van 1609—1639, bewaard gebleven; van Vranck berusten ten Gemeente-archieve 2 deelen, loopende van 1637—1643, het jaar van zijn dood.

Beiden hebben gepractiseerd in de Nyeupoort, hoogst waarschijnlijk dus in 't kantoor huns vaders.

II.

„Zooals ik reeds zei, maakte Van Hout als notaris ook allerlei verklaringen op, die voor de rechtbank moesten dienst doen. En waar we in de Vonnisboeken enz. meestal slechts een zeer beknopt, dor verslag, verdronken in stadhuistermen, vinden, krijgen we juist in die attestaties soms heerlijke, kleurrijke, geestige teekeningen van allerlei kleine feitjes, die de toestanden dier dagen prachtig verluchten. De personen, wien het aangaat, worden sprekend ingevoerd, hun eigen woorden krijgen we te hooren, hun eigen voorstelling van de zaak krijgen we te zien. Het protocol wordt daardoor als het ware een dagblad, waarin we de faits divers van den tijd te lezen krijgen.”

Dr. J. PRINSEN J.L.zn.

Oud-Holland XXVI. blz. 48.

In zijn opstel over de Haagsche notarissen in Die Haghe 1902 vertelt de heer Th. Morren van de resolutie door de Staten van Holland 5 Dec. 1584 genomen, om te grooten toevloed van notarissen op het platte land tegen te gaan en van de dagvaart, 3—12 Maart 1594 gehouden, waarbij de afgevaardigden der stemhebbende steden uitgenoodigd waren, „openinge” te doen van het aantal notarissen in elke stad, met bijvoeging, hoe groot dit aantal zou moeten zijn. De verklaring bij die van Rotterdam luidt, „dat sy in den haren hebben 8 notarissen en dat syluyden hen daermede contenteren”.

De Rotterdamsche notarissen, genoemd in het protocol van Symonsz., zijn de volgende, naar volgorde der jaren: 1559. Johannes de la Ryve.

1565. Mr. Hugo van der Goes (pensionaris van Rott. — 1572).
 1566. Jennyn de la Ryve (= Johannes de la Ryve?).
 1568. Adriaen Janszn. Coerendijck.
 1574. Gielielmus Guilielmi ¹⁾.
 1574. Mr. Gerrit Dueszn. (pensionaris van Rott. 1573—1574).
 1576. Cornelis Janszn. Paeu ¹⁾.
 1584. Cornelis Janszn. de la Ryve.
 1584. Mr. Jacob Henricxzn. Caulill.
 1590. Adriaen (Willemszn.) van der Chijs, secretaris van Rott. 1572—1608, haringreeder.
 1593. Jan (Joostenszn.) van Coulster.
 1593. Balthasar van Baerle.
 1596. Mr. Cornelis Tesmans.
 1597. Gerrit Janszn. van Woerden.
 1599. Willem Corneliszn. Pieck.
 Isaack Troost. (protocol gedeeltelijk aanwezig over 1599).
 Esau van der Heyde.
 Jacob Huybrechtszn. Duyfhuizen, protocol aanwezig van 1601—1639.
 Gerard van Breemen.
 Guilliamme de Vos.

In de Resolutiën der Staten van Holland wordt in 1589 als notaris genoemd Hendrik Janszn. van Naarden, clercq ter secretarie van Rotterdam, en in 1595 Jan van der Heyde. In „Batavia Sacra” vinden we door Van Heussen en Van Rijn nog vermeld Mr. Ijsbrant Solerius, notaris apostolicus.

Blijkens het Register van testamenten in het Archief van de weeskamer had Jacob Symonszn. met Jan van Coulster de meeste praktijk; het protocol van Symonsz. lijkt mij daarom „een geschikt dagblad om de faits divers

¹⁾ twijfelachtig, doch waarschijnlijk te Rotterdam.

van den tijd uit te lezen", omdat juist zijn tijd van 't meeste belang is voor de opkomst van Rotterdamsche geslachten, die met haring, bier en laken voorzien in de behoeften van eten, drinken en kleeding, groote geldwinsten maken en door menige handels-speculatie betrokken zijn in de opkomende vaart op Oost- en West-Indië en het Noorden. Velen wagen te veel, worden weer even snel vergeten als ze verschenen zijn, enkelen behouden gedurende eenige geslachten de welvaart, door een energieken voorvader in de familie gebracht, sommigen wisten hun naam tot in onze eeuw voort te dragen: Baelde, Groeninckx (thans Groeninckx van Zoelen), Van Heel (thans Dudok van Heel), Prins, Van Sorgen, Spiering, Van Teylingen, Van Vlierden, Van Vredenburg, Wittert.

Maar niet alleen die mannen, wier naam ons nu een gedachte aan aristocratie afdwingt, ook niet de mannen met destijds klinkende namen: predikanten als Smout, de Grevinchovens, de Lansbergens, die ons aan het verwoede kerkelijk getwist herinneren, waarvan overigens in 't protocol opvallend weinig sprake is; vroedschappen als de Trompers, Van der Horst, Musch, etc.; kooplieden als Van der Veecken en Jasper Moermans, Fop Pieterszn. van der Meyden, Henrick Willemszn. Nobel, Pieter Lenaertszn. Busch; zeevaarders als Piet Hein, Olivier van Noort en Matelieff, vergen het meest onze aandacht: onze belangstelling wordt bezig gehouden door de h e e l e Rotterdamsche burgerij, wier verschil in stand zoo weinig afscheiding geeft, wier beroepen ons het gedetailleerde werk van den gilde-tijd voor oogen brengen, wier zeden en gewoonten zoo gansch verschillend zijn van de onze, terwijl we toch al hun doen en laten kunnen begrijpen en het kunnen verklaren als prototype van het onze, door ons ontwikkeld, beschaafd en verfijnd of door te groote reactie erop in onbruik geraakt, afgeschaft en te niet gedaan.

Waar 't ons te doen is, even een blik te slaan in het leven der Rotterdammers, zoo tusschen 1585—1621, is het testament van de jeugdige cordewaegencruydtster Sebastiaentgen Sebastiaensdr. van evenveel belang als de codicille van Cornelis Corneliszn. Matelieff, vóór diens afvaart naar Indië.

Een enkele maal herinnert het protocol aan schermutselingen buiten de stad 1) of aan dreigend gevaar buitenslands: aan de Duynkercker kapers, aan de tol in de Sondt en verdere vijandelijkheden op zee, zoowel in Europeesche

1) Nog in Januari 1589 ondervonden de marktschuitvoerders van Bolnes en Ridderkerk onaangenaamheden naar aanleiding van het Octrooi Serviel. Een „uuytlegger van Dordrecht, wesende een cromstevende schuyte”, die hun op de rivier ontmoet, sommeert hen, het koren uit hun eigen schuit over te laden in de Dordtsche en naar Dordrecht te voeren om daar verkocht te worden. De schuitvoerder, als reeds gewaarschuwd zijnde, wordt met 10 pond vlaams beboet.

Een schuit uit Ridderkerk wordt op sleeptouw genomen naar Dordt, na een uur echter losgelaten, van welke gelegenheid de opvarenden gebruik maken te IJsselmonde aan land te gaan, de goederen in een kleiner schuit over te laden en die naar Rotterdam te voeren. Een der mannen van de Dordtsche schuit, dat ziende, zegt „bij den magistraat van Dordrecht te zullen bevorderen, dat die schuyte met een pael deurgeslaegen en aldaer ten toene gestelt zoude werden”.

De Burgemeesteren van Rott. onderzoeken, of ook andere omliggende plaatsen van de Dordtenaren te lijden hebben; de inwoners van Barendrecht verklaren 7 Maart 1589 bij notarieele acte, dat „zeedert den tijt het Octroy Servyl van die van Dordrecht is geexpireert geweest, zij en andere inwoenders van hun dorpe met hunluyder gewasse contiquelicken op de marcktdagen tot Rotterdam ter mérckt gecoemen zijn, zonder hinder van die van Dordrecht”. En als de Heeren Burgermeesteren zich enkele dagen later wenden tot kooplieden en brouwers, zijn het IJsbrandt Arentszn., Gerrit Claeszn. den Bout, Maerten Arentszn. Kyvit, Jan Gilliszn. van Hall, Willem Claeszn. van Sorgen en Joest van Zoelen, die hun informeeren, weer bij notarieele acte, dat zij allen sedert 17 Oct. 1587 „noch gerste, tarwe ende zaet ontvangen hebben van verscheyden huysluyden uuyt Bolnes, Barendrecht, Ryderkerck en Slickerveer”.

wateren, als op de groote vaart; van binnenlandschen strijd wordt weinig vermeld, zelfs vóór 1609, hoewel we toch soms door soldatenrumoer worden opgeschrikt of bij een victorie de feestklokken hooren luiden.

Wat we zien, waar we midden in zijn, is het dagelijksch leven der Rotterdammers, in alle toestanden, waarin zij drie eeuwen geleden den notaris niet ontberen konden; niet alleen bij huwelijk en overlijden, bij borgtocht, procuratie, huur-, koop-, bevrachtings- of andere contracten en overeenkomsten, ook bij al de attestaties, eventueel in proceszaken te gebruiken, afgelegd bij 's comparanten „conscientie en zielen salicheyt in plaatse van eede”, en juist het bonte leven, dat daaruit te zien is, geeft de verlichting van het 16de-eeuwsche Rotterdam. —

Op vele plaatsen is de inhoud van het protocol een illustratie van of commentaar op de rechtshandboeken, dien tijd behandelende, en meest altijd treft dan de overgang van het formeel-stellige op het gemoedelijk-persoonlijk-huiselijke. Zoo bespreekt in zijn „Oud-Nederlandsch Burgerlijk Recht” Prof. Mr. Fockema Andreae in het hoofdstuk „De huwelijksvorm” het bindend-zijn der verloving: „..... (deze) verloving is in Nederland in de M. E. en onder de Republiek bindend; de partijen konden elkaar tot het aangaan van het huwelijk dwingen”. Wanneer in zekere notarieele acte aan Claes Jacobszn. gevraagd wordt, of hij met Jacquemijne Noutendr. ondertrouwd en verloofd is, antwoordt hij, „dat sulcx waerachtich was en soe hij sulcx nyet gedaen en hadde dat hijt noch doen soude”, waarop hij Jacquemijne de hand geeft, „beloevende dat hij deselve sijne belofte nimmermeer affgaen en geen ander trouwen soude; 't zou hem niet belgen of beclaegen, indien hem naemaels verweten zou worden, dat Jacquemijne oneerlick geleeft hadde, dewijle hij tselve te voeren wiste”.

Hierop wordt hun „geluck geboeden”. — Adriaen Corneliszn. van Breedae daarentegen bekent aan Jacquemijntgen Michielsdr., wed. van Jeroen Offhuys, dat hij „all tgene hij met haer noepende hun trouwbelofte gehandelt hadde, met een valsch herte, zonder eenige meeninge oft intentie hadde gedaen”, waarop zij elkaar de hand gaven en elkan- der van de trouwbelofte ontsloegen (28 Januari 1590.).

Lang niet zoo gemakkelijk neemt een Dordtsche jonge dochter 't op, die zelfs om 't genot van een nieuwen, paarsen rok den uitverkoren jongman niet van zijn trouw- belofte wil ontslaan. Een tante wordt uitgestuurd om pools- hoogte te nemen en 6 April 1598 tusschen 4—8 uren ver- schijnt „ten huyze van Lysbeth Jorisdr. in de Oostmolen- straat dezer stede Rotterdam: Adriaentgen Vincken, woe- nende tot Dordrecht, vragende: „Ben ick hier daer ick weesen moet, daer twee oude luyden woenen?” „Jae”, luidt 't antwoord. Adriaentgen vraagt aan Lysbeth: „off zij een dochter hadde die gevrijt worde van een knecht van Dordrecht”; Lysbeth beaamt. Adriaentgen tot Lysbeth: „ick come hier, om u te waerschouwen, als dat wij jegens den voorn. jongman van Dordrecht tot Dordrecht in rechten (betrocken zijn), overmits hij verlooft is aen mijns broeders dochter; dat dezelve belofte all gedaen was, doen de voorn. dochter mer zestyen jaeren out was, en nu missaeckt hij de trouwe, twelck nochtans onrecht is”. — Een der buurvrouwen (natuurlijk aanwezig) zegt: „Gij hebt nu ge- noech te zeggen, nu daer nyemandt is, die voer de jong- man verantwoord, want die de reeden van deen zijde hoort, die hoort se maer halff”. Adriaentgen antwoordt haar: „En binter zoe zeer nyet op in, want hij heeft noch op Zater- daege lestleeden, 's avonts ten zes uuyeren, tot mijnen huise geweest, allwaer de voorn. dochter was, en hij dreychde dezelve dochter te slaen, begeerende van haer van de trouwe ontslaegen te zijn. Jae dat meer is, dewijle ghijt

nyet geloeven wilt, soe is nochtans dezelve jongman met zijn vrienden bij mijn en dezelve mijns broeders dochter geweest, versoeckende van de trouwe ontslaegen te weesen, en zoe de dr. zulcx deed, beloeffden zyluyden de dr. een nieuwen paertschen rock vant beste laecken, datter in Dordrecht te krijgen was, ofte een ander cleynodie tot haeren lijve als zij soude begeeren”.

Het ontbreken van de toestemming der ouders brengt geen nietigheid van het huwelijk mee, maar slechts vermogensnadeelen. Prof. Fockema Andreae noemt over dit onderwerp „het Eeuwig Edict, door Karel den Vden in 1540 gegeven voor al zijn landen van herwaarts over”; het protocol van Symonszn. geeft (XIV. 80) de illustratie, wanneer de „geordineerde voochden over Jan Corneliszn., cuyper, onbejaerde zoone van Cornelis Janszn., cuyper, verclaeren, dat zyluyden verstaende, dat Jan Corn.zn. zoude weesen gefiancheert ofte in belofte van huwelijk met Geertgen Gerrits, ongehoude dochter, woenende in de Claeversteech binnen Rott., daerinne zeer t'onvreeden waeren, zoe in consideratie van de onbejaertheyt ende joncheyt van Jan Corneliszn., als om andere merchelicke redenen, verclaeren wel expresse, noeyt wille ofte consent tot 't voors. huwelijk gedraegen te hebben, tsy stilswijgende off andersints, en alsoe mitsdien expresselick jegens sulcke huwelicken van onbejaerde bij den placate van Keyser Carel de vijffde Hoochloffel. memorie gestatueert zijn merckelicke peinen en verbeurten, daerinne vervallen, die met zulcke onbejaerde, buyten consent van haere voochden off vrienden, huwelijk contracteren, soe ist, dat zij de voors. G. G.dr. by desen daeraff waarschuwende wel expresselick jegens dezelve protesteren, geen consent tot 't voors. huwelijk te willen draegen en ten eynde dselve daerinne zoude moegen voersien, opdat zij nyet en vervalle in de voors. peinen, versochten zij mij notaris de voorn. G. G.

wettelick te insinueren en van dese en mijne wedervaeren in dezelve insinuatie henluyden te maecken en expedieren acta in debita forma".

De „peinen en verbeurten", waaraan Geertgen Gerritsdr. zich blootstelde, bestonden daarin, dat, zelfs al werd achterna de vereischte toestemming verkregen, tengevolge daarvan geen enkel vermogensvoordeel, noch als donatie, noch door eenige huwelijksgemeenschap, noch krachtens huwelijkscontract, testament of langs welken weg ook, genoten mocht worden door de(n)geen, die zonder toestemming met een minderjarige jongedochter beneden de 20 en jongmans beneden de 25 in het huwelijk trad.

Het meerendeel der huwelijken wordt gesloten met regard op de Politieke Ordonnantie van 1580. Van huwelijksplechtigheden wordt in 't protocol niets vermeld; over de morgengave, een schenking van den man of diens vader aan de vrouw 's morgens na 't huwelijk gedaan, maar haar reeds eerder toegezegd, — het geschenk, waardoor hun samenleving tot huwelijk werd gestempeld: pretium virginitatis, vinden we alleen een testamentaire beschikking:

Neeltgen Symon Oomsdr. legateert Cornelis Janszn. van Loon, haren man „haer beste bedde ende peluwe, item haere 2 goude ringen, deene weesende een rubijn en dandere een tafeldiamant, die dselve Corn. van Loo haer testatrix tot een morgengift gegeven heeft; des wilt zij comp., dat de voorn. Corn. van Loo voor de voorn. 2 ringen zal uuytkeeren aen haer comp.'s erfgenaemen zoeveel als hij, Van Loo, daer voor aen de voochden van zijne voordochter, daer moeder af was Neeltgen Jacobsdr., sijne huysvrouwe zal. ged., eertijds betaelt heeft".

Van de feesten vrijwel niets: een enkele maal biedt de bruiloft gelegenheid tot twist tusschen schoonvader en schoonzoon, meestal ontstaan uit teleurstelling over vermogensaangelegenheden; overigens vernemen we alleen de

kosten ervan; zoo uit het testament van Christiaen Pieterszn. Prins, raedt en vroetschap deser stede Rotterdam, en Annitgen Jan Kyvitsdr., sijne huysvrouwe, wier kinderen: Pieter Christiaenszn. Prins en Maria Prins Christiaensdr. „hebben genooten en geprofiteert uuyt haer comp. goederen, elcx respective de somme van f 9000 tot henl. resp. huwelixgoet, boven alle costen van cleedinge, maeltyt, morgengiften, juweelen en andere costen van der bruyloft, die zij comp. voor deselve haere kinderen hebben betaelt”.

Als dan het huwelijk gesloten zal worden, soms „tot vermeerderinge der vruntschap” tusschen de comparanten, gaan bruid en bruidegom over tot het maken van hun *huwelijksche voorwaarden*. Velen wachten er ook mede tot na de voltrekking, zooals bijv. Galeyn Blaeuvoet, coopman, die „tot noch toe uuyt simpelheyt genegligeert (had) huwelixse voorwaarden te maecken voor de solempnisatie van zijn huwelijk met Cornelia Spiering en 't nochtans doet deur aendringen ende tot ontlastinge van zijn conscientie”.

Uit de huwelijksche voorwaarden leeren we vrijwel hetzelfde deel van het particuliere leven der comparanten kennen als uit de testamenten. Ook hieruit zien we, dat hertrouwen schering en inslag is en trots Gerard van Wassenaer, die in zijn „Practijk Notariael” een tweede huwelijk van een weduwe meer toegelaten dan loffelijk en prijselijk oordeelt (cap. XVI. pag. 53), komen weduwnaren en weduwen minstens evenveel, zoo niet meer voor als jonggezellen en jongedochters.

Meestal vergezellen de „naeste bluetvrienden” het bruidspaar ter assistentie, zoodat hun tegenwoordigheid ons op de hoogte stelt van de familiebetrekkingen, wanneer dit niet al gebeurt door den inhoud van de acte. Als iets merkwaardigs trof mij in deze opgave, hoe vaak de schoon-

zoon het beroep van den schoonvader deelt en een weduwe hertrouwt met een collega van haar eersten man. Is dit te wijten aan toeval of aan een beperkten kring van huwelijkskeus?

Voor al wanneer de a.s. echtgenooten zeer ongelijk met aardische goederen zijn gezegend, beijveren zij zich huwelijksche voorwaarden te maken. Een enkele keer komt het voor, dat de bruidegom niets inbrengt dan de „clederen tot synen lyve behoerende” en daarop volgt de heele inventaris van huisraad door de bruid ten huwelijk gebracht: „De bruydegom Job Jacobszn., *lyndraeyer*, jonckgesel, geen middel hebbende om alsnu eenige goederen ten onderstande des huwelickx in te brengen, sal geen andere goeden inbrengen als die hem staende huwelick zouden moegen aenbesterven ofte bij legaet off donatie opcomen.

De bruydt Catherina Jansdr., wede. van Mathys Janszn., *lijndraeyer*, brengt in: inboedel en huysraet, geëstimeert nae behoerlicke inspectie van dyen op f 400; waeren, in haer winckel weesende, geëstimeert op f 760, 5 stivers, (swaere netten, lichte vierendeels, lichte nette vierendeels, gebryede vierendeels, ongebrejde netten, gaeren, draeyen, geteert en ongeteert touw).

Inschulden, haer toecomende volgens haer register uuyt zaecke van geleverde waeren: staelen, reepgens, netten, gaeren, ongebrejt want (waarvan zij alle debiteurs noemt).

In gereeden gelde f 100.

Een lynbaen en erve met tbaenhuys en loodse daeropstaende, gelegen aan de N. zijde van de Nieuwe Princenstraet binnen deser stede, achter de huysinge genaempt Schiedam.

Dit alles, mitsgaders alle de cleederen en juweelen ten lijve en ornamente van Cath. Jansdr. behoorende, zullen bij scheijdinge deses huwelijckx de bruydt of haer kinderen of bij gebreecke van dyen, haer wettige erfgenaemen tot zich nemen.

De Bruydegom of zijn kinders, of wettige erfgenaemen zullen naer hem neemen de goederen hem en Cath. Jansdr. staende huwelijk aanbestorven, aangeerft off bij legaet off donatie opgecomen, mitsgaders alle de cleederen en juweelen tot zijnen lijve en ornamente behoorende.

Winsten, conquesten, schaaden en verliesen, staende huwelijk opgecomen, zullen bij scheyding deses huwelijx geprofiteert, geleeden en gedraegen werden voor deene helft bij de lancxstlevende en voor dandere helft bij de kinderen of erfgenaemen van de eerststervende.

Zoo is 't ook bij de echtverbintenis van Henrick de Coninck Henricxzn., goutsmit, waar dan Ploentgen Huybrechtsdr., weduwe van Willem Janszn., timmerman, bedingt, de vrije administratie over alle bezit te willen hebben. Gemeenschap van goederen is in zoo'n geval uitgesloten, alleen wat staende 't huwelijk is opgekomen, zal door beiden gemeen genoten worden.

Een eigenaardige vorm van huwelijksche voorwaarden is die, waardoor „Cornelis Corssen toecomende bruydegom, en Willemtgen Jansdr. weduwe van Jan Huygenzn. schoemaecker, toecomende bruyt, geassisteert met Huybrecht Barentsxn., haer gebuyerman, accordeeren en overeenkomen tsaemen te vergaederen in een wettich houwelijk, waerbij Cornelis Corssen wel expresselick bekende geen goederen altoos te hebben, mer belast te zijn met eenige schulden en met een kind en twee kindskinderen en dat hij mitsdyen tot onderstandt van dit houwelijk nyet altoos zal inbrengen, dat oversulcx Willemtgen Jansdr. aen haer behouden zall, tot haer eygen vrije en absolute dispositie ende behoeff, alle alsulcke goederen, roerende, onroerende, actien en crediten, als zij tegenwoordelick is hebbende". Dan volgt een opsomming van Willemtgen's huizen, cusingen, losrenten; haar zilverwerk, kleederen, kleinodiën, huisraad en inboedel, waarbij nog komt f 3000 aan geld.

Zij wil de „vrije administratie en handeling van haer neeringe” hebben, — welke wordt niet genoemd, — terwijl Cornelis Corssen alleen zal hebben „zijn onderhoud, zonder meer, en daervoer gehouden zijn ten dienste en profijt van de voorss. Willemptgen haer te helpen doen de voorss. neeringe en in alles haeren zaecken thaeren profijte te vorderen”. 't Lijkt dus op een arbeidscontract; na den dood van Willemptgen moeten haer goederen blijven „vrij ende ongemolesteert ten eeuwichen daeghen” en zelfs dan komt de arme grootvader er kaal af, want „ten scheyden van 't voorss. huwelijck zal de voorss. Cornelis Corssen, ende bij sijn vooraffivicheyt zijne erffgenaemen, gehouden weesen, te scheyden uuyten voorn. boedel, als daerinne nyet gebracht hebbende, met zijne cleederen, die alsdan tot zijnen lijve behooren zouden moegen, zonder yet meer te moegen eyschen of pretenderen in eeniger manieren”.

Ook voor Gillis Notté Gilliszn., „geboortich van Antwerpen, jegenwoerdich geen goederen hebbende ten onderstande deses huwelix inne te brengen, „is 't geen bezwaar zich in 't huwelijck te begeven met Barbara Pietersdr., weduwe van Herman Louriszn., schipper, niettegenstaande of juist omdat deze behalve eenige huizen in de Heerenstraat, „jegenover het eylandt van Colchos binnen Rott.”, het noodige inbrengt aan obligaties, inschulden, inboedel en huisraad.

Capiteyn Johan van Rhijneveldt, „garnisoen houdende opt fort van Knodsenburch voer Nieuweeghen”, komt 8 Juni 1611 naar Rott. om voor Jacob Symonszn. zijn huw. voorw. te maken met Catherina Dircxdr. wed. van wijlen Nicolaes Meester. Tegenover zijn bezittingen, als „renthebrieven, obligacies, alle zijn inboedel ende huysraet, inleg in de caemer van de O. I. C. tot Amsterdam, zeeckere bequaeme waepenen, piecken, musquetten en andere, tot toerusting van hondert en dertien soldaten souffisant

zijnde, waerdich weesende tsamen ter somme van 16 hondert carels guldens tstück ten XL groten Vlaems, brengt zij behalve háár „inboedel en huysraet, huysen en erffven, schuld- en renthebrieven op huysingen, obligaties, gout, silver, gemunt ende ongemunt”, als echte Rotterdamsche koopmansdochter mede in: twee lasten schoone tarwe waerdich de somma van f 350!

Maritgen Pieter Joosten de Gruytersdr. brengt als bruid o.a. in: „een derde part in deene helft van elfftholve morgen landts, gelegen in den ambachte van Craelingen, van welcke helft de zusters van de toecomende bruydt zijn toecomende de andere twee derdeparten, noch een zestepart in de wederhelft van de voorn. elftalve morgen landts, gecomen van Meester Joris de Gruyter, oom van de toecomende bruydt en mitsdyen van weegen de hooge overicheyt ter saecke van de troublen gheannoteert zijnde, daaraff tvruchtgebruyck volgende den tractate van bestandt off treves; tusschen deerts-hertoegen van Oostenrijcke, als hertoegen van Brabandt, etc. ter eenre en dillustre Heeren Staten van de vereenichde Nederlanden ter andere zijden, in Aprili l.l. beslooten, de voorn. toecomende bruydt cum sociis geduyerende de voorss. treves moet volgen”.

De huw. voorw. van Jan Gerritszn. (van Waerschut) backer, en Elisabeth Pietersdr. wed. van Anthonis Picquolet Anthoniszn., doen vermoeden hoe Pieter Anthoniszn. Picquolet er toe gekomen zal zijn, de kroniek van Rotterdam voort te zetten, immers door zijn stiefvader begonnen.

Een nieuwen vorm van 't gezamenlijk dragen der huishoud-kosten vinden we in de volgende huw. voorwaarden:

„Alle de costen ende lasten van de huyshouding, staende thuwelick van de toecomende conthorale vervallende, geene uuytgeseyt, sal (de voorn.) Pieter Arentszn. Kyvit int geheel moeten draegen en supporteren, mits dat (de voorn.) Margareta van Nes gehouden sal weesen, gelijk zij belooft

mits desen, zoe lanck alst voorn. huwelick geduyeren sal, aen de voorn. P. A. Kyvit tot de voorss. oncosten van de huyshoudinge uuyt haer eygen goederen uuyt te keeren, te baeten te comen en te betaelen, telcken jaere respective de somme van f 600, continuelick geduyerende totter tijt toe tvoorss. huwelick gescheyden sal sijn”.

Over legaten en donatien: onroerend en roerend goed, kleeding en sieraden, over alle voorwerpen van bezit vinden we, behalve in de huwelijksche voorwaarden, het noodige vermeld in de testamenten.

Er bestaan verscheidene aanleidingen, zoowel practische als ethische, tot het maken van een testament en meest altijd wordt de oorzaak genoemd, die de comparanten tot den gewichtigen stap brengt.

De geijkte term is de niet te loochenen overweging: „datter nyet seeckerder is dan de doot en nyet onseeckerder dan de uuyere van dyen”, welke levens (?) -wijsheid één keer aangehaald wordt als geput uit Jesaja, wanneer, „om te voorcomen alle oneenicheit, die int scheyden ofte deelen der goederen zoude moegen vallen”, een testament gemaakt wordt door Adriaen Willemszn. van der Chijs, secretaris der Stede Rott. en Dieuwertgen Adriaensdr. van Aeckermonde, „indachtich zijnde de sproecke Esaye seggende: „Bereyt u huys, want ghij moet sterven” ende oversulcx weetende, datter nyet seeckerder en is dan de doot ende nyet onseeckerder dan de uuyere van dyen”.

Maar naar gelang de omstandigheden meer uiteenloopen, is er ook variatie in de terminologie: de één komt er toe: „liefde draegende tot haer posteriteit”, de ander „om zonderlinge redenen haer gemoet daertoe moverende”; het ééne echtpaar, „Bewogen door de sonderlinghe gunste en affectie, die sij tot elcander sijn draegende”, het andere, Cornelis van Crimpen Corneliszn. en Geertruydt de Cherff Jansdr., „geechte man ende wijff, inwoenende burger en

burgeresse der stede van Rott., beyde gaende staende gesont van lichaeme, hemluyder verstandt reedenen en memorie wel hebbende en met volcoemen uuytspraecke gebruyckende, alsoot evidentelick en openlick blijckende was, verclaaren dat zijluyden lange te voeren wel ende rypelick overleyt hebbende de crancheit ende broesheit der menschelijcken natueren, dat die als een bloeme des velts en schaduwe des lichts onversienlyck verdwijnt ende vergaet, daeromme willende voersyen, dat de lanxstlevende van hen beyden het hoofd en regent over haer beyder kinderen blijven en dat haerl. kinderen naer hemluyder doot metten anderen geen twist hebben souden, maer gelijckelick ende elcx even veele goederen van hemluyder testanten deelen ende genyeten zouden, zoe naer alst moegelyck waere, gemaect ende geordonneert te hebben, gelijck zij maecken en ordonneren mits desen hemluyder testament ende uuyterste wille in deser volgenden manieren”

Sommigen doen 't onder dringenden aandrang der omstandigheden: vóór een groote reis, of zooals Hobbe Willemszn. Winter en Maritgen Jansdr., „considerende dat Cornelis Corneliszn. Elsenwael, tegenwoordige man van Geerburch Hobbendr., heurl. dochter, daegelycx meer ende meer hem is aenstellende, nyet alleen om haere tsaemengebrachte goederen te consumeren ende om den hals te brengen, mer oick met haere voorss. dochter onchristelick te leven en wreedelick om te gaen, willende daeromme voersyen, dat de vordere goederen, die nae het overlijden van haer comp. op de voorss. Geerburch zullen moeten succedeeren, by den voorss. Corns. Cornszn. mede nyet deurgebracht sullen moeghen worden, oversulcx met rijpen voordachte beraeden waeren, van haere tijtelicke goederen te disponeren, in manieren hiernaer verclaert” of uit overwegingen als van „deersaeme ende manhafte Jacques de Neausse Escuyer Heere van Couleene (?), Capiteyn

van de Colonnels Compaignie van den baron van Court Aumer, tot noch toe in garnisoen gelegen hebbende binnen Rott. ende Neeltgen Michiels Gallesdr. woenende binnen Rott., seggende en verclaerende dat zij elckanderen hadden gedaen belofte, gelijk zij beloeven mits desen, tsaemen te vergaderen in den huwelicken staet, en alsoe mitsdien de voorn. Sr. Jacques gereedt was, om met de voorss. compaignie van hier te vertrecken, alsnu niet gelegen was tvoorss. huwelick te solempniseren, nochtans van meeninge waeren en mits desen expresse belooffden, de solempnisatie van 't voorn. huwelijk mette eerste gelegentheyte te volbrengen. Ende oversulcx regard neemende op de seeckerheyte des doots en datter nyet onseeckerder is dan de uuyere van dyen ende willende deen den anderen middelertijd niettemin versorgen ende beneficieren, dat zij oversulcx rijpelijk waren gedelibereert ende ernstich begeerden van henl. goederen te disponeren zoe hiernaevolcht...."

Dikwijls doen lichaamsgebreken der kinderen de ouders of verwanten besluiten een testament te maken, waarin ze de lijdenden een prelegaat toedenken; zoo krijgt „Elisabet, de voordochter van Grietgen Jansdr., huysvrouwe van Jan Corneliszn. van Leyden alias Jan Dommenuyt schipper, daer vader aff was Jan Rychardtszn. de France schipper, zal. ged., in regard dat deene handt van Elisabet lam ende gebreeckich is, uuyt Grietgens greeetste goederen tot een praelegaat de somme van f 1000" en dezelfde Grietgen vermaakt aan Isaack Claeszn., den zoon harer zuster f 200, „ten aensyen dezelve in zijn aensicht ende ooghe deur merckelicken ongeluck seer van den brandt gequetst ende beschadigt is".

Cornelis Corneliszn. oude Mossel, schipper, maakt zijn testament „omme zonderlinge redenen zijn gemoet daertoe porrende en bisonder oick ten aensyen van de gebrecke-

licheyt van Hillegont Cornelisdr., zijn joncxste dochter", die hij dan, behalve dat hij haar gelijkop met de andere broers en zusters laat deelen, f 50 prelegateert benevens „zijn cleynste bedde met toebehooren".

Het wordt bijna tragisch, wanneer we Hillegont Adriaensdr. „lam, creupel en mitsdien miserabel weesende", zich in de toekomst zien verheugen in 't bezit van „alle cleinodien en juweelen ten lijve en ornamente harer ouders behoorende".

In de meeste gevallen schijnt de voorzorg er bij de degelijke Rotterdammers wel zóó ingezet te hebben, dat man en vrouw hun testament maken, terwijl zij beiden, nog „cloeck en gesont van lichaeme sijnde, haer verstandt, reedenen en memorie wel ende volcoemelick gebruyckende en machtich sijn". In sommige streken van ons land moest daarvan zelfs een sprekende proef worden afgelegd, waaruit bleek, dat men tot zekere krachtsinspanning nog in staat was. Is hierop een uitzondering, dan wordt die ook vermeld en zoo zien we b.v. Dirckgen Jansdr. „sijnde beroert ende mitsdien in haer stoel sittende" en Cornelia Ulricxdr., de huysvrouwe van Joost van Zoelen Ottenzn., „ziekelick bij den vyere sittende" in haar huis in den Houttuin.

Testamenten moeten gemaakt worden uit vrijen wille, „onbedwongen en onverleyt van yemandt"; gebeurt het anders, dan hooren we vroeg of laat een verklaring als van Catherina Michielsdr., wie het na vier jaren „van herten leedt en berouwende (is)", en die er toch toe moet overgaan, het testament te revoceeren, dat zij met Tonis Anthoniszn. van Roschem, haar man, maakte „meer uuyt vreesse van haeren man dan uuyt haer vrie wille". Of we krijgen het gecompliceerde van de ratificatie door Govert Steevenszn. van Dordrecht van zijn testament, „te Leyden gemaect, renuncieerende van de renunciatie daervan,

twee jaer geleeden gedaen, toen hij gevangen was in den Haege, op hope van dies te beter deur sijn halve broeders en zusters uuyt de gevangnisse geholpen te worden": de renunciatie was gedaen „nyet uuyt vrye wille maer uuyt vreesse van geduerig gevangnisse en weygering van sijne voorss. halve broeders en susters assistencie ende hulpe”.

Een enkele maal komt het voor, dat er bij plotseling levensgevaar en ook in tijd van oorlog en van pest de gelegenheid ontbreekt, een notaris te ontbieden; dan wordt later een notarieele acte opgemaakt van wat getuigen verklaren de uiterste wil van de(n) overledene te zijn. Zoo verklaren drie vrienden van „seeckeren jongman, genaempt Floris Corneliszn., vaerende gesel, ten versoecke van Elisabet Barthelsdr., dat sij op Sondach 30 Oct. l.l. tusschen 11—12 uuyeren, geweest zijn ten huuse van Barthel Janszn. van Antwerpen, stierman, bij de brouwerie van de roede leeuw, omtrent de Nieuwehaeven, voor het bedde, daerop Floris Corn. cranck was leggende. Dat hij jegens hen zeyde zijn uuyterste wille te weesen dat Elisabet Barthels tot een legaeet zoude hebben sijn beste cleederen met twee zijne sijde gordels ende bovendyen noch f 50”.

Aan 't gevaar van besmettelijke ziekte hechte men weinig, te oordeelen naar de opgave van bezoeksters van een pestlijdster, van wie twee op 17 Aug. 1603 verklaren, dat zij, „omtrent elff uuyeren voormiddachs weesende bij Lijsbet Adriaen Mollendr. zal. ged. opt Bagijnhoff deser stede, alwaer dezelve Lysbet aen de peste cranck lach, Lijsbet haar affvraechde, doch kennisse te willen dragen, dat haer uuyterste wille was, dat nae haer affvicheyt aan Anna Reyersdr., wed. van Ambrosius, haer broeder, zoude werden gegeven haer beste hoeycke en f 4 in gelde. Aen de armen gelijcke f 4. — Beatrix Dircx Calffvelsdr., wed. van Corns. Cornszn. 't Hoen, scheinestimmerman verklaart

dat ten voorss. daege, weesende Sondach op Rotterdamsche kermisse l.l., omtrent 10 uur v. m., zij weesende ten huuse van Lijsbet, Lijsbet haer versocht, kennisse te draegen, dat haer snaer zoude hebben ende behouden haer beste hoeycke en dat tweeskindt van Cornelis Ambrosiuszn. stoeldraeyer uuyt haar goederen vooruyt genyeten zoude f 5 in gelde. — Maritgen Gerritsdr., huysvrouwe van Kees Janszn., schoelapper, is naemiddachs omtrent één uuyeren bij Lijsbeth geweest; háár heeft Lijsb. gezegd, dat tweeskindt voorn. als boven hebben zou f 5".

't Is voor een twintigste-eeuwer, gewend aan 't begrip isolatie bij iedere besmettelijke ziekte, om van te gruwen, wanneer hij moet aanhooren de verklaring van een timmerman en een „nestelingmaecker", die na de begrafenis van Barent Vermey, een ander slachtoffer der pest-epidemie van 1602, „ten huuse van dezelve op de Nyeuwe Haeven, bij Maritgen Maertensdr., zijn weduwe, ter maeltijt zijn geweest". De inhoud komt op hetzelfde neer als die van Cornelis Rijchals ghietermaecker en Maeyken Lievensdr. zijn huysvrouw, die verklaren ten versoecke van Henrick van den Raede, als man en voocht van Gooltgen Vermey, „dat zij 11 Oct. l.l. 's nachts tusschen 1—2 uuyeren, tsaemen zijn geweest ten huuse van Barent Vermey, gyetermaecker op de Nieuwehaeven, staende voer het bedde van dezelve Barent, die aldaer aen de peste cranck lach, maer nochtans zijn redenen, verstant en memorie machtich en met volcoemen uuytspraecke gebruyckende, gehoort en gesyen hebben, dat dezelve Barent met goede discretie en zeer ernstelick in henl. presentie tot diverse reysen aen malcanderen Mayken Maertensdr. zijne huysvrouwe, die opt voors. bedde bij hem was liggende, aansprack met dese woorden in substancie: „Ghij hebt altoos vant testament geseyt, ende als U vrienden all tgoet hebben zouden, wat zouden dan de mijne hebben, ick en hebbe geen kinderen

bij u gewonnen, dus begeere ick, dat gy alle tgoet in twee hoepen zult stellen en dat gij zult scheiden ende deelen", dat daerop de voorn. Maeyken Maertensdr. jegens hen, getuygen, zeyde in substantie aldus: „Is dit niet een bijster dinck, dat dese man hierinne dus ongerust is, dewijle het testament over zoe langen tijt met sijn vrie wille gemaect ende gedaen is", dat daerop de voorn. M. L.dr., mede attestante in desen, jegens de voorn. Barent Vermey zeyde dese woorden in substantie: „Compere, stelt u hert gerust, want Maeyken, u huysvrouwe, is hier jegenwoordich, die hoort wel, wat gij begeert, die zal alle dingen wel te recht brengen", dat de voors. M. M.dr. jegens de voors. Barent Vermey, haeren man, zeyde dese woorden in substantie: „Zijdt gij nyet tevreden met het testament, datter gemaect is, ick zalt noch doen, alsoe ghijt begeert", dat terstont daernae de voorn. Barent, overvallen wordende van een swaere passie, zulcx dat hij daernae nyet meer en heeft gesproocken, maer omtrent een halff uuyere daernae gestorven is".

Ook de erfgenamen van Willem Claeszn., goutsmit, in 't Hang, „zieck aen de peste, zooals zij uuyt de medicijns hooren" (Rotterdamsche Kermisse 1602), hebben geen hygiënische bezwaren tegen de acceptatie van goederen, „tot sijnen lijve behoord hebbende".

Zoo wordt ons verhaald, wat zich afspeelde aan het sterfbed van Aeltgen Jansdr., „nyet connende van kinde verscheiden en mitsdyen in sdoodts peryckel weesende". Men vraagt haar: „Aeltgen Jansdr., hebt gij met u man yet uuytstaende, 'tis oirbair, dat gij zulcx nu doet, dewijle u God almachtich tverstandt verleent (gbij zijt daeromme nyet te minder, off gij sult daeromme nyet te eerder sterven)". Aeltgen Jansdr. verzocht haar man en broeder bij haar te roepen en zegt: „man, ick will en begeere, dat gij alle de goederen, die ick metter doodt sall ont-

ruymen ende naelaten, eeuwich en erffvelick in vrijen eygendom behouden zult, mits dat gij mijnen broeders zult uuytkeeren alle de cleederen, lijnen ende wollen, tot mijnen lyve behoerende". Men vraagt haar: „Begeert gij dat zoe uuyt u vrije wille? waarop zij antwoordt: „Jae" en haar broeder afvraagt, of hij tevreden was. De broeder: „Jae, ick ben daermede wel te vreedem, all hadde ick nyet een penning", — dan zegt Aeltgen haar laatste woorden tot haar man en broeder: „weest met malcanderen tevreedem, gelijk ghijluyden tot noch toe geweest zijt".

Pieter Beyer van Statijn, „timmerman opt schip den Gouden Leeuw, is op de voyagie van den Gouden Leeuw van Oost-Indiën nae dese landen", gestorven, nadat hij 10 Oct. 1619 een testament gemaakt heeft, waarvan de legaten geregistreerd worden in de rekeningen van het scheepsboek. Een legataris machtigt dan bij notarieele acte den makeelaar, die het legaatbedrag licht en ontvangt „uuyt de Camer van Oost Indiën daer tbehoort".

Ook het bezoek van den predikant aan het ziekbed gaf aanleiding tot het uitspreken van wat „op 's herten grond leyt" en dat dit niet altijd de zielsbelangen betrof, bewijst de verklaring van Mr. Franchoys Landtsberch, „dienaer des godtlicken woordt binnen Rott." (die zich onderteekent: Franciscus Lansbergius, Aeterni Verbi Dei minister), dat hij „in Junio 1615 l.l., weesende ten huysen en voor het bedde van Adriaentgen Pieter Hesselincxdr., op de Spoeye vaert, deselve Adr. in groote crancheit weesende, jegens hem zeyde, dat Jan Heyster, alias Jan Bras, haeren dienaer, hadde geleverd en gelaten in handen van Jan Thoeniszn., coopman tot Dantswijck, 2 stucken rijnsche wijn, tsamen houdende over de 15 aemen, omme die ten behoeve van Adr. te beneficiëren, dat zij Adr. uuyt het schrijvens van de voorn. Jan Anthoniszn. verstaen hebbende, dat hij de voorss. wijnen vercocht hadde aen de heere van Marienburch in

Pruyssen, wel wederomme geschreven hadde, dat zij bekende van Jan Anth. voldaan te weesen van de somme van 739 poolsche guldens, maar dat nochtans de voorss. wijnen ofte 't procedu van dien daerinne nyet gereeckend was, alsoe de voorss. somme was spruytende uuyte liquidacie, met hem gemaect, beroerende de handelingen, die zij, Adr., te vooren met J. A. gedaen ofte hij van haeren weege bedient hadde, dat zij de bekentenis gedaen hadde, meenende dat zij J. A. daermeede teenemaal afgedanckt en uuyt haeren dienst gestelt hadde, zulcx dat hij hem haere saecken nyet meer zoude onderwinden, en dat zij de penningen, voor de coop van de 2 stucken wijns belooft, bij een ander persoon, daarvan zij gereeder betaeling verhoopte, van den voorss. Heere van Marienburch zoude doen ontfangen. Zij verklaart van den coop van de 2 stucken wijns noeyt eenige betaeling of vergoeding gehad te hebben, niet-jegenstaende haer naderhandt gebleecken was, de penningen, daervoor belooft, bij J. A. ontfangen te zijn".

Ferdinandus Helman voelt er zich niet gerust op, het tijdelijke met het eeuwige te verwisselen, wanneer hij niet eerst heeft opgebiecht, dat Sebastiaen Bacler tweemaal in rekening is gebracht de som van 1212 ponden, 10 schellingen grooten Vlaems en voor wie het gelooven wil voegt hij er bij, „twelck bij erreur is geschiet". Daar het testament typisch is voor de combinatie van handels- en particuliere aangelegenheden, druk ik 't hier in zijn geheel af:

„In den naeme Goodts ons Heeren amen. Kennelick zij eenen yegelicken bij desen instrumente, dat in den jaere nae de geboorte desselfs ons Heeren, Sestienhondert ende elff, In de negende Indictie, In het zes ende dertichste jaer van den Keysserrijcke Rodolphi van {Oostenrijcx, bij de gracie Goodts de tweede Roomsche Keyser dies naems, altijt vermeerder des rijcx, op den vijff ende twintichsten

dach Junij, voer middach omtrent elf uuyeren, voor mij notaris ende getuygen naegenoompt in persone gecompareert is geweest deersaeme Sr. Ferdinandus Helman, coopman tot Antwerpen residerende, (den naegenoomden mij notario wel bekende getuygen wel bekendt), alsoe mij deselve bij heml. mannewaerheyt affirmeerden ende verclaerden, zieckelick van lichaeme te bedde leggende, nochtans zijn verstandt, redenen ende memorie wel hebbende ende met volcoemen uuytspraeck gebruyckende, alsoot evidentelick bleeck, dewelcke eerst ende allvooren beveelende zijne ziele in de Genaede Goodts almachtich ende zijn lichaem de begravinge der aerden, verclaerde, zijn uuyterste wille te weesen, dat zijn lichaem, van de ziele verscheyden, gebracht zal werden tot Antwerpen ende dat tselve begraeven sal werden tot Antwerpen in Sint Jacobs kercke aldaer. Ende alsoe hij comparant over eenige jaeren in compaignie is geweest met Francisco ende Carolo Hellemans, zijne swaegers sal. ged., ende dat hij comparant als lanxstlevende compangnon, na dafflicheyte van de voorn. Francisco ende Carolo Hellemans, is gebleven in dadministracie van de voorss. compaignie ende van alle negocien, daeraan dependierende, daarvan noeyt reeckeninge is gedaen geweest, Soe versoect hij comp. mits desen Sr. Johan de Barlamont, zijn cousijn, als meest geverseert hebbende ende geïnstrueert zijnde in de zaecken ende negocien van de voorss. compaignie, dat hem gelieve de voorss. reeckeninge tot cost van de voorss. compie. te furneren ende ten eynde te brengen, hem last gevende, soe veel ende zoedaenige personen als hem sall oirbair duncken, tot cost van de voorss. compie., tot zijnder hulpe ende assistentie int vorderen ende uuytvoeren van de voorn. reeckeninge te moegen assumeren ende gebruycken. Biddende hij comp. den voorn. Sr. Johan de Barlamont om Goodts wille, dat hij, tgene voorss. is, doch

wilt aenneemen ende volbrengen. Gelijk hij comp. denzelven oick om Goodts wille is biddende, alsoe hij comp. oick mede geadministreert heeft de negocien, van dezelve compie. gedreven van Lisbona op Oost Indien. Ende dat hij noch nyet begonst heeft, de reeckeninge daeraff te formeren, dat hem Sr. Barlamont doch gelieve, deselve reeckeninge te stellen in behoorlicke forme ofte dat hem gelieve ten minsten alle de diamanten ende robijnen, de voorss. compie. behoerende, te stellen ende te specificeren op zeeckere papier, zulcx alst hem oirbaerlixste zal duncken. Ende alsoe de reeckeningen van de diamanten ende robijnen, bij hem comp. vercocht, op zijn grooten boeck noch meest open staen, dat hem voorss. Barlamont gelieve, dezelve te sluyten als nae behooren, ende dat hem daerinne gelieve regard te nemen, dat hij comp. voor zijn provisie werde voldaan, als namentlick twee ten hondert voor alle de diamanten ende robijnen in desen landen vercocht ende een ten hondert voer de geene die buytenslants vercocht zijn, bovendyen een ten hondert voor maeckelaerdie, alsoe de reeckeninge van oncosten van de coopmanschap daermede gechargeert is, dat oick denzelven Sr. Johan de Barlaimont gelieve te formeren ende te sluyten de reeckeninge, dye Jan Baptista Quint tot Lisbona met Sebastiaen Bacler geslooten heeft, dewijle hij comp. noch nergens schriftuyter van begonst heeft; verclaerde voorts hij comp., dat tot last van den voorss. Baclir tweemaal in reeckeninge is gebracht een somme van twaelffhondert twaelff ponden thien schellingen grooten Vlaems, twelck bij erreur is geschiet, zonder dat hij Bacler tselve oyt is gewaer geworden, ende dat dezelve Bacler op hem comp. deur Jan Baptista Quint heeft laeten trecken op wissel die somme van twee duysent zevenhondert ducaten, daeraff hij tot noch toe geen contentement heeft gedaen, in der voegen, dat hij dselve somme hem comp. noch schuldich is. Soe

wilt hij comp., dat men de voorn. Sebastiaen Baclyer de voorn. twee duysent zevenhondert ducaten jegens de voorn. twaelf hondert twaelf ponden thien schellingen, als boven bij erreur gestelt, sal laeten behouden, zonder hem daarvan yet te eysschen in eeniger manieren. Ende alsoe hij comp. voor een derdendeel is herederende in de compie. met Ferdinando Croon ende Garsia de Mela in Goa, Sr. Jan Baptista Quint ende sijn gebroeders Pieter ende Guiliamme aengegaen ende dat van weegen dezelve compie., zoe dit jaer als int voorleeden jaer, in drie partijen merckelicke groote quantiteyt van rubijn, balaysen ¹⁾ zijn gesonden, te weeten tvoorleeden jaer een groote partie te lande ende een goede partie te waeter, beyde op Goa ende dit jaer een partie mede te water op Goa voorss., dat de voorss. Sr. Johan de Barlaimont gelieve, goet regard ende opsicht te neemen, ten eynde sijn comparants boedel oft sterffhuys daeraff wel ende behoorlick werde voldaan, ende gemerckt bij de cassa van de voorn. compie^{ie} altijd merckelicke groote somme van penningen is geweest, die men in coopmanschappen nyet wel heeft connen employeren ende dat hij comp. oversulcx op reeckeninge van sijn contingent merckelicke partie van penningen uuyt deselve cassa heeft gelicht, soe versoeckt hij comp. mits desen, in gevalle bevonden mocht werden bij hem comp. uuyt de voorss. cassa meer genooten te weesen als hem voor sijn contingent zoude moegen toecomen, dat men voor de penningen die hij comp. boven sijn aendeel off contingent alsboven zoude moegen hebben gelicht, tot last van sijn comparants boedel in reeckeninge brengen ofte goed doen sal alsulcke interest, als de voorss. Sr. de Barlamont redelick zal duncken, ten aensijen dat bij de voorss. cassa doch altijd alsboven merckelicke sommen van penningen

1) = een edelgesteente. Zie Middelned. Woordenboek.

leedich ende vruchteloos gelegen heeft, verclaerde voorts hij comp. zijn uuyterste wille te weesen, dat Pieter Helman, zijn zoon, nu oudt omtrent zeventhyen jaeren, allomme neffens de voorss. Sr. Johan de Barlamont over alle de voorss. reeckeningen ende handelingen acces hebben ende present weesen zall ende erkent werden in allen schijne, off hij comp. zelfs daer jegenwoordich waere, wilt ende ordonneert voorts, dat zijn comparants voorkinderen voor haer moederlicke erffvenisse zullen werden voldaan in conformite van de acte, daeraff gepasseert voor Johan Nicolai, notaris publyck ende getuygen, berustende in zijn comparants groote schappraey. Item dat zijne comparants jegenwoerdige huysvrouwe ter eerster gelegentheyte van haer ingebrachte huwelycxgoet ende duwarye volcoemelick zall werden voldaan, ende alsoe de voorn. Pieter Helman, zijn comparants zoone, apparentelick de meeste moeyte met de zaecken van zijn broeders ende zusters zal hebben ende ten eynde hij daerinne te beeter gemoet ende gecourageert zoude weesen, prelegateert hij comp. oversulcx denselven Pieter Helman uuyt zijn gereetste goederen eens de somme van twee duysent ponden grooten vlaems; prelegateert noch hij comp. Franciscus Helman, zijne zoone, eens de somme van vijfhondert ponden vlaems, vorder verclaert noch hij comp. zijn uuyterste wille te zijn, dat men zijn voorkinderen geen oncosten van 't onderhout, alimentatie off cleedinge, dwelcke zij van hem comp. in eeniger wijse hebben ofte noch genyeten zullen, tot zijn overlijden toe, en zal in reeckening brengen ofte affvorderen, alsoe hij comparant alle deselve oncosten van onderhout, alimentatie ende cleedinge den voorn. zijnen voorkinderen wel expresse quytgescholden ende geremitteert heeft, gelijk hij hen deselve quytshelt ende remitteert mits desen; wilt ende ordonneert voorts hij comp., dat in allen gevalle de voorss. Sr. Johan de Barlamont int ver-

deelen van de comp.^{ie}, die hij comp. met zijn huysvrouwen broeders Francisco ende Carolo Hellemans voorss. is hebbende, regard ende opsicht sal gelieven te neemen, dat hij comp. uuyt de voorss. comp.^{ie}, boven tgene hem voor zijn capitael, bij hem in de zelve comp.^{ie} ingelegt, [competeert], noch zal moeten deelen ende profiteren voor twee duizend vijffhondert ponden vlaems capitaels, die uuyt zijn overleden huysvrouwen goeden in de voorss. comp.^{ie}. gebracht zijn, vorder maect ende legateert hij voorn. comp. mits desen aen de caemer ende ten behoeve van den huysarmen binnen de stadt van Antwerpen, eens de somme van eenhondert ponden grooten vlaems. Item aen Sint Jacobs kerck aldaer tot Antwerpen eens vijftich carels guldens van XL grooten vlaems tstück ende aen des Heylichs Sacraments outaer binnen dezelve kercke eens vijffentwintich gelijcke guldens, maect ende legateert voorts hij comp. den Eerwaerdigen Pater van der Carmelyten convent binnen de stadt Antwerpen voorss. eens de somme van eenhondert ponden vlaems, omme daermede Guilliamme le Candele, in tselve convent weesende, te cleeden ende te vervallen doncosten van des voorss. Guilliammes professie. Legateert ende bespreeckt voorts hij comp. Joncfrouwe Constancia Hellemans, zijne swaegerinne eens de somme van eenhondert ponden vlaems, zoe verre hij comp. bij zijne voorgaende uuyterste wille dezelve Jonffrouwe gheen meerder somme gelegateert off gelaeten heeft. Versoekende hij comp., dat dezelve Jonffrouwe gelieve op zijne kinderen doch goet regard ende acht te nemen. Ten welcken eynde hij comp. dselve Jonffrouwe zijne voorss. kinderen recommandeert. Voorts wilt ende ordonneert hij comp., dat Gillis Carlir, zijnen dienaer, de volle vierhondert ende vijftich guldens tstück ten XL grooten vlaems jaerlix voor zijne dienst uuyt zijn comp.'s goederen betaelt zullen werden, zonder dat men daervan yet zal moegen

corten, tsij voor den cassier off andersints, mer dat men dyen onvermindert, de voorss. cassier uuyt zijn comp.'s goeden zal contenteren ende voldoen. Ende legateert bovendyen hij comp. denzelven Gillis Carlir eens de somme van eenhondert ponden grooten vlaems, mits dat hij gehouden wert zijn hulpe ende assistentie te presteren tot het maecken ende sluyten van de voorss. reeckeninge ende het sluyten van de voorss. cassa, gelijk hij met hem comp. lest gedaen heeft. Laet ende maeckt noch hij comp. Stijntgen, de minne van zijnen sone Francisco, eens de Somme van Tweehondert carels guldens — Item aen Tanneken, minne van Philips, zijn comp.'s zone, eens vijftich guldens, noch aen Lijntgen van Loon tot Antwerpen woenende, eens vijff ende twintich guldens tstück ten prijse als boven, Item aen Lijntgen, de minne van Constancia, zijn comp.'s dochter, eens gelijcke vijftich guldens tstück ten prijse als boven, zoeverre als zijn comp.'s jegenwoordige huysvrouwe oirbaer dunckt de voorn. Lijntgen dezelve vijftich guldens te laten volgen, maer anders nyet, Item aen Lijsken, zijn comp.'s keuckenmaete, eens achtyen gelijcke guldens, Item alle de dienstmaeten jegenwoordich ten huysse van Sr. Johan van de Veecken, zijn comp.'s schoonvader, woenende, elcx hoeft voor hoeft eens twaelff guldens tstück ten prijse alsboven, vorder heeft hij comp. tot executeurs van dese zijne uuyterste wille gestelt den voorn. Sr. Johan de Barlamont ende Anthoni van Suyck, zijne swaeger, henl. biddende, denzelven last te aenvaerden, ende den voorss. Pieter, zijnen zoone, over all tot haer hulp ende assistentie te employeren, alle twelcke voorss. is, hem comp. voorgelesen zijnde, verclaerde hij te weesen zijn uuyterste wille, twelcke hij wilt ende begeert neffens zijne voorgaende uuyterste willen, nyet expresse gerevoceert zijnde, over all ende in alles stadt te grijpen ende volcoemen effect te sorteren, tsij als codi-

cille off anders, zulcx alst nae recht off in equiteyt best zal connen geschieden, implorerende tot dyen eynde de hulpe en tofficie van alle rechten ende rechteren. Ende versocht mij notario, hieraff te maecken ende expedieren een off meer instrumenten in debita forma. Aldus gedaen ende gepasseert binnen Rotterdam, ten huysen van Sr. Johan van de Veecken, staende op de Hoochstraet, in presencie van deersaeme Henrick Vlaemincx ende Josephus van Lamsweerde, beyde woenende binnen de voorss. stede, als getuygen met mij notario tot kennisse deses specialick geroepen ende gebeden”.

Dat testamenten een bron kunnen zijn voor genealogische bijzonderheden wordt bewezen door het feit, dat er soms in één codicille 94 namen van familieleden genoemd worden.

Een voorname plaats neemt de opvoeding der kinderen in de testamenten der ouders in. Meestal wordt „de lancxtlevende gehouden haere beyder comparanten kinderen, die zij nu tsaemen hebben ende degeene, die zij noch tsaemen zullen procreeren, te onderhouden in eeten, drincken, cleederen ende alle andere noodtrufften, elcx tot zijnen off haere mondigen dagen toe geduyerende, middeler tijt dezelve kinderen elcx te doen leeren leesen, schrijven ende een ambocht off andere eerlicke exercitie, daermede elcx zijne off haere cost zal connen verdienen, dezelve kinderen elcx zoe wanneer hij off zij mondich off ten huwelicken staet gecomen weesen zall, eerlick gecleet uuyt te setten, nae zijne off haere staet, bovendyen denzelven kinderen met hen allen tsamen eerst te assigneren ende verseeckeren de somme van...”

Wordt de langstlevende der ouders zelf „voogd ende opsiender” over de kinderen, dan heeft hij alleen de testamentaire dispositie ter weeskamer te brengen om aldaar geregistreerd te worden; worden bij testament geen toekomstige voogden benoemd, dan voorziet de weeskamer in de voogdij.

Adriaen Willemsz. van der Goedereede gedenkt zijn natuurlijke dochter en laat haar een lijfpensioen van f 60 jaarlijks uitkeeren tot haar onderhoud en alimentatie. Cornelis Dircxzn. Groenhout bespreekt lijfrenten voor zijn drie natuurlijke kinderen en van de som gelds, die hij hun bovendien vermaakt, moeten zij de helft restitueeren aan het kind, dat 't mogelijk maakt den naam Dirck of Grietgen in de familie te houden; eigenaardige hulde aan de Groenhout's en vermoedelijk aan zijn huisvrouw Margareta van Nes.

Jan Gijsbrechtszn. Tromper verklaart in zijn uitersten wil van 12 Febr. 1597 „bij zijn vaders dienstmaete te hebben verweckt een dochterken, genaemt Grietgen Jansdr. en dat 't selve kindts moeder is een persone van soberen staet, zeer cleine middelen hebbende tot tzelve kints onderhoud, dat daeromme hij comp., willende daerinne voersyn, ten sijne tselve kindt bequaeme middel mochte hebben tot zijn alimentatie, noodtruft ende onderhoud en mitsdien eerlick mochte voorts geraecken, tselve zijne natuerlicke dochterken Grietgen Jansdr. in de beste forme, zoe hij van rechtsweegen best const en mochte, gemaect, besproocken en gelegateert hadde uuyt daldergereetste goederen, die hij metter doot ontruymen sal, eens f 1200". In zijn testament van 23 jaar later is de som gestegen tot f 3200.

Zelfs vermaakt de man soms geld aan de natuurlijke dochter van zijn vrouw, om met eere door de wereld te komen.

Dat het den testanten, bezorgd voor hun zieleheil en zorgzaam voor hun naastbestaanden, lang niet onverschillig was, wat er met hun doode lichaam zou gebeuren, toonen de volgende aanwijzingen:

Guillaume van der Cammen schenkt aan hen, „die zijn doode lichaeme ter begraefenisse zullen dragen, tsaemen f 12".

De uiterste wil en begeerte van Anna Frans Aertsdr.,

wed. van Henrick Celis, is, dat „nae haer overlijden uitgereyckt sal worden aen den armen deser stede f 50, aen elck van de goodtshuysen f 12, aan het weeshuys f 24, willende dat, voor de voorss. besproocken somme, de weeskens deser stede met haer doode lichaem mede ten grave zouden gaen”.

Maritgen Cornelisdr., wonende ten huize van Willem Janszn., lakenkooper in den Bonten Os, breidt haar beschikkingen dienaangaande nog verder uit en verklaart, „dat zij haer doode lichaem wilde te werden begraeven in de kercke der stede Rotterdam, dat zij oick wilde, dat haere erffgenaemen op haere lijck zullen coopen een nieuwe zwart laecken pelle, delle van omtrent f 3. 10 st., den gulden ten XL grooten vlaems, dat zij op haer begraevenisse in de kercke deser stede Rotterdam zal werden overluydt, eerlick ende bequaemelick nae haer staet, dat de voorss. pelle bij Willem Janszn. gedistribueert moet werden voor deene helft aen hare nichte en voor dander helft bij hare erffgenaemen onder de armen, daer themluyden gelieft, in aelmisse uuytgedeelt, legateert ende maect voorts den knechts ende meyssens, die haer doode lichaeme ter aerde draegen ende opt lijck hoeden off cranssen van bloemen off rosmarijn maecten zullen, tot een vereeringe tsaemen eens f 30.”.

Annitgen Willemsdr., de dochter van den bovengenoemden Willem Janszn. (van der A.), verre van de zaak haars vaders te verloochenen, doet haar liefdadigheid af in laken-geschenken en wil, dat „haere erffgenaemen op haer lijck coopen ende bestellen een pelle van 10 ellen swart laecken, welke zij wil distribueeren: aan een nicht te Schiedam 5 ellen, aan Trijn Adriaensdr., haer nichte, weduwe van Wouter den thuynder $2\frac{1}{2}$ elle en aan Maritgen Huybrechtsdr., weduwe, haer generende met wasschen ende schuyeren, $2\frac{1}{2}$ elle, om bij elcx een nieuwen rock daeraff gemaect te

werden. De erffgenaemen moeten haer coopen elcx zoo veel voering als zij tot den voorss. rock elcx van doen zullen hebben". Verder schenkt zij nog „3 ellen en een vierendeel swart laecken, van 80 stuvers delle, voor een rock aan twee nichten en noch voor elck 3 ellen een quaert voerlaecken van 20 st. delle".

Geertgen Geraetsdr., „ongehoude persone", voorziet zich ook van een nieuwe „swart laecken pelle over haer doode lichaem en schenkt den jongen luyden, die haer aldus ter aerden zullen draegen f 12 tot een vereeringe". Behalve de legaten, aan armen en weeshuis, „om daermede hare conscientie te ontlasten", bespreekt zij haar voogden „elcx een nieuwe swart laecken roumantel ende een pack nieuwe roucleederen".

Susanna Andries de Meestersdr., „ongehoude persone, woenende ten huysse van Jeremias de Meester haeren broeder, in de Hooftstraat binnen der steede van Rott.", neemt andere maatregelen om haar naam aan de vergetelheid te ontrukken: „in den eersten beveelende haere ziele in de handen en genaede Goodts almachtich ende haere lichaeme de begraevinge der aerden, willende tselve haere lichaeme te sullen werden begraeven in haers moeders graff, in de groote kercke der stadt Dordrecht en dat uuyt haere comp's goederen becosticht zal werden een bequaeme sarck op tselve graf, daerop sij wilt dat haere erffgenaemen sullen doen houwen de naem, dach van begraeffenis en wapenen van haer comp. en haere moeder".

Behalve veel liefdadigheid, die in 't verborgen moet worden uitgereikt na den dood van den comparant, „secretelick zonder yemandt ter weerelt daervan eenige kennisse, reeckeninge, ofte bewijs te doen", vinden we de liefdadigheid om de conscientie te ontlasten, waarbij meestal de zes godshuizen der stad profiteeren: het Gast-, Pest-, Wees-, Oude Mannen-, Oude Vrouwen- en Leprooshuis, waaraan

Mr. Clement van Ghoor „zijn thuyne en erfve leggende in Ruybroeck, buyten de Goutsche Poort”, vermaakt. Ook een dankbaarheid aan burgemeesteren, als die van Cornelis Adriaenszn. Wittert, komt dezen instellingen ten goede, blijkende uit het slot van diens 12 folio's lange testament: „Ten eynde dese zijn comparants uuyterste wille in allen poincten, zoe ten respecte van zijne legatarissen, prelegatarissen, als van zijne erfgenaemen voorss., behoorlick, mette meeste gerusticheyt, auctoriteyt ende vrede zoude moegen werden ter executie gebracht, onderhouden ende naegecoemen, soe versoect ende bidt hij testateur den E. Heeren Burgermeesteren deser stede Rotterdam, in der tijd weesende, des bij de (voorss.) Elisabet Pietersdr., zijne huysvrouwe ende erfgenaemen off yemandt van dyen versocht zijnde, tsamen ofte een van henluyden, te compareren op de openinghe van deze zijn comp.'s uuyterste wille, wanneer die nae zijn afflicteydeyt zijn vrunden voorgeleesen zal worden, ende op de scheydinge ende deelinghe van zynen sterffhuys ende gevolghe van dyen, ende willende over zulcke presentie, hulpe ende assistentie zijne danckbaerheit bewijzen, heeft hij comp. bij desen gemaect ende gelegateert theylige Geesthuys, tGasthuys, Leprooshuys ende Vrouwenhuys ende Weeshuys deser stede Rotterdam elcx respectie f 200, maeckende over dezelve vijff goodthuysen tsamen een duysent guldens”.

Dat de weesjes tegen wat buitengewone werkzaamheid ook nog wel eens een goeden dag hebben, wanneer een liefdadige stadgenoot sterft, blijkt uit het testament van Annitgen Adriaensdr., die „den armen weesen der stede van Rotterdam de somme van 12 carels guldens tot XL grooten vlaems bespreekt, omme daervoeren te eeten zoetemelck met wittebroodt, mits zij daervoeren roeshoeden op haers testatersses lijck zullen moeten maecten”. Bovendien treffen we aan: de particuliere liefdadigheid

„Om goodts wille”, waarbij speciaal de „schaemele ofte arme bluetvrienden” bedacht worden, „in aensieninge van hun sobere regiment” of waarbij iemand, die „bloot (was) van alle vrienden hulpe”, getroost wordt „met een geschenk van lynwaedt voor 4 huyven”, of een kwijtschelding van geld-schulden of borgstelling, zooals blijkt uit het testament van 19 Sept. 1596 van den veelbeproefden Gijsbrecht Adriaenszn. Tromper, waarin hij bekent, dat „sedert het testament, 17 Febr. 1592 met Marytgen Eelandtsdr., zijn lieve huysvrouwe zal. ged. gemaect, Eelandt Gijsbrechtszn. gecoemen is in zoe grooten verloop van schulden, dat hy zinselven daervooren absent gemaect heeft”. De vader moest als borg betalen ± f 2200, die hij hem nu testamentair vermaakt.

Een geijkte liefdadigheids-uitkeering genieten ook „de armen van de gemeente daermede de testator eens in den geloove is”, soms meer gespecificeerd als: „de vergaderinge der Mennonyten” of „de gemeente, die men noompt de vereenichde van Hans de Rees, residerende binnen deser stede Rotterdam”.

Voor 't geval dat een erfgenaam met zijn portie niet gecontenteerd is, heet 't altijd, dat zoo'n „portie van een opposant of contraventeur zonder sententie vervalt opt arme weeshuys deser stede”.

Een eigenaardige mengeling van liefdadigheid met eigenbelang of hart-voor-de-zaak of reclame, of hoe men 't noemen wil, levert de uiterste wil, waarin Geertgen Pietersdr. (Couwael), weduwe van wijlen Ijsbrandt Arentszn. (Kyvit), brouwer, „wil, dat in plaetse van de rente van 5 ponden vlaemsch jaerlix, die het oude Vrouwenhuys deser stede bij haar vorig testament gemaect en besproocken is, haer comp.'s erffgenaemen nae haer comp.'s affivicheyt, ten behoeve van tselve oude vrouwenhuys, verlijden en op haer huysinge en brouwerie, genaempt de drie Hoorentgens, verseeckeren sullen een rente van thyen ponden vlaemsch

vrij gelt jaarlix, mits dat tselve vrouwenhuys alle de byeren, dwelcke tselve van doen sal hebben, sal moeten haelen in de voors. brouwerie van de drie Hoorentgens en dat tselve vrouwenhuys voor dezelve bieren sal moeten betaelen gelyck als alle burgeren deser stede Rotterdam en andere zonder eenige cortinge off verminderinge, daeraen te moegen eysschen off pretenderen. Indien zij in gebreecke vielen, sulcx te doen, wordt de renthebriefff gehouden voor gecasseert en van geender waerden”.

Testamenten, die alleen al ter zake van de comparitie genoemd mogen worden, zijn die van:

Mr. Nicolaas Caspari Grevinchovius, predikant binnen Rotterdam en Sara Schaelkins, zijne huysvrouwe, woenende in de huysinge genaempt Romen, op de Hoochstraet deser stede. 27 Nov. 1607.

Christophorus Hellerus, predikant binnen Rotterdam en Wilhelmina Becx. 12 Juli 1608.

Claes den Boudt Adriaenszn., capiteyn opt schip van oorloghe „de Morgenstarre”.

(Wederroeping door) Pieter Pieterszn. Heyn, groot-schipper, en Annitgen Claesdr. van hun testament, 13 Sept. 1616 gemaakt voor Willem Jacobszn. 30 Jan. 1617.

Cornelis Corneliszn. Matelieff de Jonge, gereed om uit te zeilen op de vloot van de Compie. naar Oost-Indië. 18 April 1605. (Besloten test., door hemzelf geschreven en onderteekend, bij hem toegevouwen, met segelgaeren toegesteecken en ten 3 plaetsen met zijn signet, in roodt zegellack gedrukt, toeghesegelt). Denzelfden dag machtigt hij, de generael op de vloote van weegen de gemeene Compaignie op O.-I. gedestineerd, zijnen vader Corns. Cornszn. Matelieff den Ouden en Claes Cornszn. Matelieff, zijn broeder, om al zijn goederen, actien, gerechticheden en credieten te administreeren.

Henrick Hartman en Jannitgen Jacobsdr. van Coesvelt. 29 Aug. 1616. In het Museum Boijmans hangt het portret van den kapitein, gekleed in 't bruin met „halsberch” en hoog opstaanden witten tulle kraag. Links is zijn wapen geschilderd, waarin 't „hart” voorkomt, met eronder de spreuk „Vol hart altijd”. Rechts zijn schip. De catalogus zegt o.a. van hem: In 1599 zeilde Hartman met 7 schepen naar Brazilië, van waar hij terugkeerde met rijken buit, op de Spanjaarden veroverd. In 1602 was hij één der vier Nederlandsche zee kapiteins, die zeven Spaansche, rijkgeladen galeien veroverden bij Grevelingen.

Adriaen van der Tocq, bouchouder van de O. I. C. binnen Rott. en Catherina de Lange, alias Papegays. 26 Oct. 1617.

Mr. Adriaen Sara Romen, chirurgijn van de E. Heeren Staten-Generael en van sijne Princelicke Extie. 3 Aug. 1617 (ook getuige bij Piet Heyn).

Jan van Waesberge de Oude, boockvercooper en Catharina du Piere Jansdr., die hun kinderen de namen hebben gegeven van: Abraam, Sara, Ysaack, Rebecca, Jacob ende Lia. 30 April 1615.

Joris Pouwelszn. (Groenevelt) schipper en Pietertgen Jansdr., bewoners van het huis „De Duysent Vreesen”, aent Merctvelt binnen Rotterdam. 17 April 1607 ¹⁾.

Johan van der Veecken, Heere van Cappelle ende Nieuwerkerck. 8 Sept. 1615.

Sr. Caspar Sanchez, Portugeez coopman, woenende tot Rotterdam, 18 Nov. 1611, een van de vroegste Portugeezen, die zich te Rott. vestigden en de eerste, die hier werd begraven ²⁾. Zijn weduwe, Gracia Rodrigues, treedt 16 Jan.

1) Rotterdamsch Jaarboekje II. blz. 131.

2) De Israëlietische Gemeente. E. Italie, in Rott. in den loop der Eeuwen.

1612 op, als moeder van Josue Coen Zanches, „haeren zoone en verclaerde dat zij wel ende rijpelijk geexamineerd en doen examineren hadde den staet van de naegelaeten goederen van Jasper Sanchez haeren overleden man en daeruuyt bevindende, dat voor haeren voorn. zoone schaedelick en ongeraeden zoude zijn, te aenvaerden derffnisse van zijnen voorn. vader, verclaert zij bij desen, dat zij dselve erffnisse [in den naeme ende van weeghen haeren voorn. zoon, ten behoeve van de gemeene crediteuren van den voorss. sterffhuysse abandonneerde, behoudende ende reserverende voor haer particulier alsulcken recht, als haer uuyt crachte van haer huwelijksche voorwaarden op den boedel van haeren man is competerende, waervan zij bij desen nyet en verstaet te wijcken.

Ende machtigt Emanuel Rodriguez, haeren broeder, woenende tot Rotterdam, om in haeren naeme te compareren voor de heeren wethouderen van Rotterdam en aldaer de voorss. repudiatie onder de voorss. reserveteitereren, en aen deselve Heeren te versoecken, dat haer E. ten dienste van de gemeene crediteuren, waeronder zij een van de principaelste is, een goed en getrou curateur totte inventarisatie en administratie vande goederen, actien en crediten des boedels te willen committeren, ende behoorlick auctoriseren omme de goederen van dezelve boedel ende naementlick de huyden, met het schip van Alewijn Janszn. overgebracht, ende anderen, bij deerste gelegentheyte ende goeden vente ten meesten oorbaer van de vs. crediteurs datelick te moeghen vercoopen en leveren”.

Wat de „legaten” aangaat, aan familie en vrienden uitgekeerd — het treft ons, hoe minutieus beschreven ze zijn en van hoe weinig waarde dikwijls voor onze moderne begrippen. Meer dan een bladzijde wordt in het testament van Jan Adriaenszn., kuiper, volgeschreven over het feit, dat hij zijn vader en moeder of „bij hun voor-

afflivicheyt zijn naesten bluetvrienden", vermaakt zijn „Sondaechsche rockgen en Sondaechsche bocxen, mitsgaders f 6 in gelde”.

De geringste artikelen van huishoudelijk gebruik worden gespecificeerd opgenoemd en verdeeld. Niet alleen het beddegoed in alle onderdeelen, ook het lijfgoed wordt beschreven en vermaakt, tot in de kleinste détails.

Maar al mag deze onfrissche gewoonte soms bij 't lezen ergeren, 't groote voordeel, nu nog ervan getrokken, is dat men den geheelen inhoud van linnen- en kleerkast, in zijn soms bonte kleurenpracht, even voor oogen krijgt. Als enkele voorbeelden wil ik noemen: „hemden, craegen, snuyteldoecken, gebreyde neercoussen, hals- en hooftdoecken.

Rosencrans taffellaeckens van 7 en van 5 ellen; rosecrans servietten en rosecrans handwaeltgens; cruysbeeldt tafellaeckens; pavié servietten.

Een pack groff greyne cleederen, te weeten een rockgen met een paer bocxen en een wambuys.

Een pack cleederen weesende een wambuys en bocxen van tameyt fluweel met gouden passement geboordt.

Een pack cleederen van tameyt sattijn, geboordt met tameyt rebandt.

Een swart laecken mantel vol armosijn gevoedert; een dito met een armosijnen bandt en 3 koorden geboordt.

Een laecken vlieger, met een fluweelen lijst geboort.

Een swart laecken vliegher, geboort met coorde en met fluweel op de braggoenen; een boratte vliegher; een heere saye vlieger; een groff greyne vlieger met een gebloomdt fluweelen borste; een turcx groff greyne vliegher, met 2 fluweelen boorden, met een paertsche satijnen borst met mouwen; een rouvlieger.

Een rock van weerschijnich boradt, geboordt met 2 fluweelen lijsten.

Een fasetten rock; een swart laecken rock met fluweelen lijst; een osetten rock, een sayen rock, een Heylichdaechsche swart laecken rock.

Een roede zyel; een cramosijnen ziel; een onderziel.

Een zijde borst; een satyne borst.

Een zijde op sayen schortecleet; een houtschote schort.

Een roode sammetten keurs, met een trijpen boort. Hoeycken; geborduerde ryemen.

Een hoet, met fluweel gevoert en zelfs een hoet, met een paerlen bandt", gedragen door Gerard van Holthuyzen, alias van Os, chirurgijn, die ook gouden braceletten droeg.

Van de sieraden en kostbaarheden, in zoo menig testament genoemd, zou men kunnen watertanden, om nog niet eens te spreken van al die voorwerpen, die tegenwoordig een antiquiteitenverzamelaar gelukkig zouden maken:

„Een gouden rinck, daerinne een gladbeeck off Arnhemsche diamant staet; 2 gouden ringen, te weeten een suffring en een thyen geboeden ring; een gouden cabel ring; een latte rinck; een gouden rinck met de tafelen Moyses; een robijnrinck; een gouden turcquoys ring; een gouden ring zijnde een tafel van diamant; een gouden houpringetgen wat gedraeyt zijnde; 2 gouden ringen, te weeten deen een amethist, weesende uuyten blaeuwen van couleur en dander een root gesteentgen; een gouden paerlring; 2 diamant-ringen, een tafel en een point. Een signetring met een wapenstein (van Cornelis Dircxzn. Groenhout), en een goude pingering; een bague van diamanten; 2 gouden baguen, deene zijnde een crabbe met een groote esmeraulde rontsom beset met robijnen en eenige cleynen esmeraulden en een paerl daeronder hangende en dander zijnde een gouden sufflet in forme van een draeck, daerinne stonden een groote sapphir en een esmeraulde, een groote robijn, drye cleyn robijntgens, een mansfiguerken met een turquoys,

ende aent kettinxken drye cleyne robijntgens en een cleyne esmeraulde en onderaen hangende een paerel, (daeraff mentie wert gemaect in de sententie van den gerechte van Rotterdam in date 10 October 1609).

Een groote gouden schaeckel ketting die men tweemaal om den hals doet; een gouden keetentgen met gedraeyde schaeckeltgens.

Een paer gouden brasseletten met drie slooten; een paer cleyne schaeckel brasseletgens die men sevenmaal om den arm doet; een paer paerlemoer brasseletten met gout gestoffeert; gouden brasseletten met een gouden siserandt off kettinxken.

Zilveren messen met de coocker met een zilveren ketting daeraen behoerende; een mescoecker met de twee messen ende ketting en een cussebuyeltgen 1).

Een silveren sleutelryem; een silveren onderryem.

Een platte silveren schorthaeck met strickhaecken.

Een fluweelen tasch met een silveren cnoop, mitsgaders een silveren kettinxken met een silveren fonteyntgen daeraen.

Silveren bierbeeckers; een opgaende silveren copgen, daervan den randt wat vergult is. Gedopte silveren croesen; vergulde coppen; gouden naelden.

Een rapier met een vergult gevest met de fluweelen scheede, gouden ryem en hangsel met paerlen gebordineert.

Een gouden penning, waardich omtrent seven dubbel ducaten, daerop staet: Saulus, waerom vervolcht ghij mij?

Een angelot in specie. Een silveren vijftich, een cristallijne vijftich. Roesenobels in specie. Een vyer dubbelen gouden cruysaedt van Portugael, waerdich f 24. Een vierkante Middelburchsche daeler".

Het erfrecht, waarnaar de testanten zich voegen, is het schependomsrecht, dat er zoo uitsluitend opgericht is, het

1) Zie Middelned. Woordenboek i.v.

goed in de familie te houden, omdat het den regel stelt, dat het goed gaat in de richting, vanwaar het is gekomen en dienovereenkomstig plaatsvervulling toelaat in het oneindige 1). Hiervan geven dus weer de testamenten als het ware de illustratie, soms verwijzende naar de Politieke Ordonnantie van 1580, soms met name het „Zuid-Hollandsch erfrecht” noemende, dat die veranderingen der Staten in zich had opgenomen.

Een veel voorkomend verschijnsel is, dat een getrouwde dochter, als erfgename van haar ouders, optie ende keure krijgt tusschen haar legitieme portie en het vruchtgebruik van de goederen, die haar eigen kinderen erven. Meestal moet het „vruchtsgebruyck ofte bladinge van zulcken part ofte deel van haer goederen als hun (den kinderen) ab intestato nae den rechte van den lande zoude hebben moegen succederen, geemployeert werden tot noodige onderhout en alimentatie van henzelven”.

De „optie ende keure” moet gedaan worden bij publieke acte, zes weken na den dood van den testant; meestal is 't een maatregel, genomen om geld en goed in de familie te houden, onaantastbaar voor den schoonzoon, zooals duidelijk blijkt uit het testament van Stoffelina Pietersdr., weduwe van Pieter Eelandtszn., die bepaalt, dat al haar goederen zullen succedeeren op de kinderen harer dochter, die aan hun moeder haar legitieme portie moeten uitkeeren. Stoffelina Pietersdr. geeft echter haar dochter „optie ende keure in de plaetse van de legittieme portie

1) Erfrang: descendentes met representatie, ouders, indien zij beiden in leven waren, en alleen dan, broeders en zusters en de kinderen en kindskinderen dezer ingeval van vooroverlijden bij staken, verdere afkomelingen van broeders en zusters bij hoofden, grootvaders en grootmoeders samen in leven bij lijnen, ooms en tantes en de kinderen dezer bij staken, elk in zijne lijn, verdere afkomelingen van ooms en tantes hoofden enz.

Lodewijk Pincoffs.